

OTDK – dolgozat

2015

**A FENNTARTHATÓ TURIZMUSFEJLESZTÉS
ÖKOTURIZMUS MENEDZSMENT THAIFÖLDÖN, KÜLÖNÖS
TEKINTETTEL ENNEK PHUKET SZIGETÉN MEGJELENŐ
FORMÁIRA**

**SUSTAINABLE TOURISM DEVELOPMENT
ECOTOURISM MANAGEMENT IN THAILAND WITH SPECIAL
REGARD TO ITS MANIFESTATION ON THE ISLAND OF PHUKET**

Kézirat lezárva: 2014.11.12.

TARTALOMJEGYZÉK

I. BEVEZETÉS..... 6

II. A FENNTARTHATÓ TURIZMUSFEJLESZTÉS KEZDETEI..... 6

1. *A fenntarthatóság kritériumának megjelenése a turizmusfejlesztésben* 6
2. *A tömegturizmus kihívásai* 7
 - 2.1. Negatív környezeti hatások 7
 - 2.2. A kritikus egyensúlyi szint felborulása..... 7
 - 2.3. Egy másik következmény: a turisztikai vonzerő csökkenése 8
 - 2.4. Hátrányos gazdasági vonatkozások és ezek megelőzése 8
 - 2.5. A tömegturizmus társadalmi hatásai..... 8

III. ÖKOTURIZMUS, MINT A FENNTARTHATÓSÁG ESZKÖZE ...9

1. *Az ökoturizmus kialakulása*..... 9
2. *Az ökoturizmus alapkérdései*..... 9
3. *Az ökoturizmus elméleti definíciója és gyakorlati értelmezése* 10
4. *Az ökoturizmus célkitűzései*..... 10
5. *Potenciális előnyök és hátrányok*..... 11
6. *Stratégiai célok és egyensúlyi tényezők az ökoturisztikai fogadó területeken*..... 11
7. *A fenntartható turizmusfejlesztés leggyakoribb módszerei* 12

IV. AZ ÖKOTURIZMUS STRATÉGIA ALKOTÓELEMEI..... 12

1. *Alaptevékenységek* 12
2. *A látogató típusokra adaptált etikai kódex* 13
3. *A turisztikai szolgáltatókra és szolgáltatásokra alkalmazott normarendszer* 14

V. THAIFÖLD TURISZTIKAI IPARA 15

1. *Általános jellemzők* 15
2. *Turizmus számokban: turisztikai statisztikák* 16
 - 2.1. Látogatószám..... 16
 - 2.1.1. A statisztikai adatok relevanciája 17
 - 2.1.2. A látogatószám százalékos alakulása a főbb küldő országok esetében 18
 - 2.2. Hozzájárulás a hazai össztermékhez..... 18
 - 2.3. Átlagos tartózkodási idő és költség 19
 - 2.4. A turisztikai fogyasztás szerkezete 19
 - 2.5. A statisztikák megbízhatósága..... 20

VI. A TÖMEGTURIZMUS HATÁSAIRA ADOTT VÁLASZOK..... 20

1. *Az állami vezetők szerepvállalása*..... 20
2. *A hivatalos turisztikai marketing szervezet, a TAT szerepe* 21
 - 2.1. A fenntarthatóságot szolgáló ökoturizmus stratégia 21

2.2. A Nemzeti Ökoturisztikai Akcióterv	23
2.3. A TAT ökoturizmust támogató tevékenysége	23
3. Az ökoturizmus intézményesülése: a TEATA.....	23
VII. THAIFÖLD ÖKOTURIZMUSÁNAK JELLEMZŐI	24
1. Ökoturisztikai fogadóterületek.....	24
1.1 A védett területek rendszere	24
1.1.1. Khao Yai Nemzeti Park	25
1.1.2. Doi Inthanon Nemzeti Park.....	25
1.1.3. Dél-Thaiföld nemzeti parkjai	26
1.2. Egyéb ökoturisztikai fogadóterületek	26
1.3. Az ökoturisztikai fogadóterületek általános jellemzői.....	26
2. A legelterjedtebb ökoturisztikai programok.....	27
3. Az ökoturizmus jelenlegi helyzete	27
VIII. ESETTANULMÁNY: PHUKET ÖKOTURIZMUSA.....	28
1. A lokális tömegturizmus kialakulása és következményei.....	28
2. Helyi erőforrások: ökoturisztikai fogadóterületek Phuket szigetén	29
3. Az ökoturizmus kezdetei	30
3.1 A helyi közösségek szerepe	30
3.2 Az első ökoturisztikai szolgáltatók megjelenése	31
3.2.1. A kenus túrák specialistája: a Sea Canoe Ltd.....	31
3.2.2. Az elefánt-túrák specialistája: a Siam Safari Ltd.....	31
4. A jelenlegi ökoturisztikai kínálat legnépszerűbb elemei	33
5. Az önkéntesség megjelenése: a „Voluntourism”	33
IX. A THAIFÖLDI ÖKOTURIZMUS RÉGIÓS VERSENYTÁRSAI..	34
X. MAGYARORSZÁGI TANULSÁGOK.....	35
1. A hazai ökoturizmus helyzete	35
2. Magyarország és Thaiföld turizmusa: hasonlóságok és eltérések	36
3. A hazai turizmusfejlesztés problémái	36
4. Az ökoturizmus, mint a fenntartható vidékfejlesztés eszköze.....	37
5. A hazai ökoturizmus kilátásai	38
6. A fenntartható turizmusfejlesztés jelentősége	40
XI. ÖSSZEFOGLALÁS	40

ÁBRA- ÉS TÉRKÉPJEGYZÉK

Ábrák

1. ábra. Nemzetközi turista érkezések száma küldő régióként (2002-2012).....	11
2. ábra. Nemzetközi turista érkezések száma küldő országonként (2012).....	12
3. ábra. Nemzetközi érkezések százalékos növekedése (2002-2012).....	13
4. ábra. Átlagos tartózkodási idő hossza küldő régióként, nap (2012).....	14

Térképek

1. térkép. Thaiföld.....	10
2. térkép. Khao Yai nemzeti Park.....	20
3. térkép. Sirinat Tengeri Nemzeti Park.....	24

I. BEVEZETÉS

Napjainkra a turizmus az egyik legnagyobb globális gazdasági tevékenységgé vált. Sok országban ez a gazdasági felemelkedés fő eszköze, egyre több embernek ez jelenti a fő jövedelemszerzési lehetőséget. A nemzetközi turistaérkezések száma 2013-ban elérte az 1.087 milliárdot, a nemzetközi turizmusból származó bevétel pedig a 1159 milliárd dollárt (World Tourism Organization, Press Release, 2014). Sok országban ez a gazdasági felemelkedés fő eszköze, egyre több embernek ez jelenti a fő jövedelemszerzési lehetőséget. Ezt tükrözi a turizmus 9.5 %-os hozzájárulása a világ GDP-jéhez és foglalkoztatásból való 8.9 %-os részesedése (World Travel & Tourism Council, Economic Data, 2013). Ennek ellenére mégis globális szinten a turizmus a legkevésbé szabályozott gazdasági terület, aminek számos káros következménye van. Itt elég csak az okozott környezeti hatásokra gondolnunk: a növekvő látogatószám növekvő energiafogyasztással és a fogadó terület természeti erőforrásainak növekvő igénybevételével jár együtt. Ezeknek a következményeknek a kezelése sok országban - így az ezen dolgozat keretében vizsgált Thaiföld esetében is - egyre sürgetőbbé vált. A turizmus, s főként annak ipari méreteket öltő formája, a tömegturizmus kölcsönhatása a természeti környezettel olyan negatív hatásokat eredményezett, amelyek elkerülhetetlenné tették a turizmus szabályozását és megfelelő keretek közé szorítását. Így a nemzetközileg egységes szabályrendszer hiányosságai ellenére a koherens stratégiával rendelkező, érett turizmus gazdaságokban megkezdődött a turizmus szabályozása. Ennek a folyamatnak a végcélja a fenntartható turizmus és egyik legfőbb eszköze az ökoturizmus.

II. A FENNTARTHATÓ TURIZMUSFEJLESZTÉS KEZDETEI

1. A fenntarthatóság kritériumának megjelenése a turizmusfejlesztésben

Az 1968-ban megalakult Római Klub hívta fel először a figyelmet a fejlődés globális problémáira és a döntéshozók felelősségére az emberiség jövőjéért. Ezeknek a kérdéseknek a szélesebb körű vizsgálatára azonban csak az 1980-as évek közepétől került sor, amikor a fejlődés környezetkárosító következményei egyre nyilvánvalóbbakká váltak. 1984-ben az okok feltárására alakult meg Brundtland norvég miniszterelnök asszony vezetésével az ENSZ Környezeti és Fejlesztési Világbizottsága, amely három évvel később kiadott jelentésében ('Our Common Future'- 'Közös Jövőnk') az erőforrások ésszerű felhasználásának a fontosságát hangsúlyozta.

Mint minden emberi aktivitásnak, természetesen a turizmusnak is vannak negatív és pozitív hatásai. Ezek közül témánk szempontjából kiemelt jelentőséggel bírnak a fogadó területre gyakorolt környezeti, gazdasági és társadalmi hatások. Az egyes népszerű desztinációkban tapasztalható negatív jelenségek hívták életre azokat a törekvéseket, melyeket összefoglalóan a fenntartható turizmusfejlesztés fogalmával jelölünk. Ez utóbbi a Turizmus Világszövetség 1990-es, Vancouverből rendezett konferenciáján hangzott el először, ahol a fenntarthatóság általános gazdaságfejlesztési kritériumának az erőforrások megőrzésére vonatkozó kitételét a turizmusra interpretálva ennek elérésében elsősorban a természeti attrakciók és a kulturális tradíciók fenntartását tekintették kulcsfontosságúnak.

2. A tömegturizmus kihívásai

2.1. Negatív környezeti hatások

De pontosan milyen negatív jelenségekről is van szó? A világméretű tömegturizmus egy sor olyan kihívás elé állította a fogadó országokat, amelyekre azok nem voltak kellőképpen felkészülve. Ezek közül a legszembetűnőbbek a természeti környezetet károsító antropogén hatások: a különféle típusú szennyezések (víz-, talaj-, levegő-, stb.), a turisták által hátrahagyott hulladék, a tájidegen épületek (vizuális károkozás) és az élővilág sokszínűségét csökkentő fajpusztulás, amely szintén közvetlen kapcsolatban van az élőhelyeiken megjelenő, növekvő mértékű emberi beavatkozással. A fogadó terület erőforrásainak túlzott mértékű igénybevétele miatt kialakuló víz-, élelmiszer- és energiahiány pedig az ott élők életminőségének romlásához vezet.

2.2. A kritikus egyensúlyi szint felborulása

Sok esetben ezeknek az ökológiai rendszereknek éppen a különlegességük jelenti a legfőbb veszélyt. Az egyediségük miatt turisták tömegeit vonzó, zárt egységként működő rendszerek esetében ugyanis az egy bizonyos szintet meghaladó mértékű, külső behatások a sérülékeny egyensúly felbomlásához vezethetnek.

Felmerül a kérdés: hol van ez a kritikus szint? A különféle rendszereknek a bioszféra sokféleségéből adódó, ökoszisztémánként eltérő mértékű tűrőképessége miatt ennek a kérdésnek a megválaszolása csak az adott ökológiai rendszer beható elemzésére épülő előzetes turisztikai hatástanulmány elkészítése után lehetséges. A tapasztalatok utólagos elemzése ugyanis többnyire már nem képes a negatív folyamatok megállítására. Az ember

hatással van a környezetére a mindennapi tevékenységei során, bár ez sokszor nem is tudatosul bennünk. Ahhoz, hogy bolygónk élhető legyen, tudatosan kell törekednünk a fenntarthatóságra. Ezért nemcsak a fogadó területeken, de a turisták esetében is egyre inkább előtérbe kerül a potenciális veszélyforrásokra való odafigyelés, a proaktív magatartás, s a mindezeket magába foglaló felelősségteljes és fenntartható turizmus eszméje. Egyre többen ismerik fel, hogy általános emberi kötelességünk a természeti értékek megőrzése. Ezt a híres amerikai ökológus és környezetvédelmi aktivista, David Brower (1912-2000) gyakran idézett megállapítása fogalmazza meg a legérzékletesebben: „A Földet nem apáinktól örököltük, hanem unokáinktól kaptuk kölcsön”.

2.3. Egy másik következmény: a turisztikai vonzerő csökkenése

Szintén a turizmus tömegessé válása a forrása egy másik negatív jelenségnek is, amelynek a kockázatát az ökoturizmus is magában hordozza: a különféle egzotikus desztinációk iránt megnyilvánuló felfokozott várakozás a turisták tömeges megjelenésén keresztül az adott terület vonzerejének csökkenését eredményezheti, amennyiben a korábban érintetlen és természeti értékekben gazdag célterület elveszti vadságát és egzotikumát. Sok példát lehetne hozni arra, hogy a még ettől a hatástól mentes látogatószám átlépése hogyan vezetett ennek a vonzerőnek a leértékelődéséhez.

2.4. Hátrányos gazdasági vonatkozások és ezek megelőzése

Ezekben az esetekben ugyanis nem történik más, mint a fenntarthatóság elvének semmibe vétele, ami egy gyorsuló felfutás után - a tömegturizmus negatív hatásai miatt - a jövedelmezőség fokozatos csökkenéséhez vezet. Ennek a káros folyamatnak a megelőzését, illetve az optimális állapot fenntartását szolgálják azok a menedzsment technikák (látogatószám korlátozása, árpolitika), melyek révén megakadályozható a terület degradációja és a biodiverzitás csökkenése.

2.5. A tömegturizmus társadalmi hatásai

Nem kevésbé jelentősek azok a kihívások sem, amelyek a turizmusnak a fogadó területek lakosságára gyakorolt társadalmi aspektusai révén érhetőek tetten, s amelyeket a gazdasági fejlődésnek köszönhetően egyre több országból származó, egyre nagyobb számú látogatónak a kedvelt desztinációkra áramlása idéz elő. Ennek a fajta tömegturizmusnak a következményei ősi kultúrák és hagyományos bennszülött gazdasági

rendszerek eltűnéséhez vezethetnek, szembeállítva egymással a helyi lakosságot és az ő érdekeiket és jogait figyelmen kívül hagyó turisztikai ipart. Ez azonban végső soron negatívan hat vissza magára a turizmusra is, mivel a helyi közösségek aktív részvételét jelentő partnerségi viszony nélkül nem képzelhető el fenntartható fejlődés.

III. ÖKOTURIZMUS, MINT A FENNTARTHATÓSÁG ESZKÖZE

1. Az ökoturizmus kialakulása

A felsorolt negatív hatások vezettek egy olyan új szemléletmód kialakulásához, amely több figyelmet szentel a tömegturizmusból eredő káros ökológiai hatások mérséklésének, a környezeti értékek megóvásának és tekintettel van a helyben lakók érdekeire. Ahogy ez a felelősségteljesebb hozzáállás egyre nagyobb hangsúlyt kapott, úgy a szolgáltatók is igyekeztek követni a kialakuló újfajta trendet. A turisztikai termékkínálatban megjelentek és egyre növekvő népszerűsége tettek szert az ún. „speciális utak”: madármegfigyelő szafarik, tevék túraprogramok, vezetett természetjáró gyalogtúrák, stb. Kialakult a turizmus új ága, az ökoturizmus, amely az egész turisztikai ipart fogékonyabbá tette a környezetvédelmi kérdések iránt és központba helyezte a helyi természeti és kulturális értékeket megőrző, fenntartható turizmus eszméjét. Ennélfogva az ökoturizmus nem más, mint az egyre szélesebb körben alkalmazott ún. „zöld közgazdaságtan” egyik új ágának, a fenntartható fejlődés eszmerendszerének a leképeződése a turisztikai iparba.

2. Az ökoturizmus alapkérdései

Ezek után semmi különös sincs abban, hogy gazdasági vonatkozásait tekintve melyik az a két kérdés, amelyet ez az új turisztikai ág elsősorban igyekszik megválaszolni: hogyan válhat a természetvédelmi területekre épülő turizmus önfenntartóvá és hogyan mérhető az eszmei érték, amivel a turisták az érintetlen vadont felruházzák. Más szóval annak a felismerése, hogy a turizmus, mint a világgazdaság egyik vezető iparága pénzügyi fedezetét adhatja a környezet védelmének és a látogatói igényeket meghatározó ökoturisztikai trendek kielégítése révén egyúttal meg is tudja növelni a természetes állapotukban meghagyott területek értékét. Társadalmi vonatkozásaiban ez az irányzat azt is felismerte, hogy mindezt csak a helyi közösségek bevonásán és aktív részvételén keresztül érheti el: úgy, ha arányos részesedés biztosításával érdekeltté teszi az ott élő lakosságot a természet védelmében és az erőforrások megőrzésében.

3. Az ökoturizmus elméleti definíciója és gyakorlati értelmezése

Összefoglalóan tehát az ökoturizmus egyaránt megtestesít egy természet iránti erős elkötelezettséget és egyfajta társadalmi felelősségvállalást, ahogyan ez a Nemzetközi Ökoturisztikai Társaság (TIES) által 1990-ben megfogalmazott definícióban is kifejezésre jut: Az ökoturizmus olyan, a természetes élőhelyekre irányuló felelősségteljes utazási forma, amely hozzájárul a természeti környezet védelméhez és a helyi lakosság életkörülményeinek javításához.” (Western, D., 1993. p. 8.)

S mit jelent ez a gyakorlatban? Nos, elsősorban azt, hogy az ökoturisták előnyben részesítik a helyben elérhető erőforrások (helyi alapanyagok és termékek), illetve szakértelem (helyi szolgáltatók által nyújtott szolgáltatások) igénybevételét. A közgazdaság nyelvére lefordítva ez import-megtakarítást, építészetileg az organikus, tájba illő formák használatát, míg munkaerő piaci szempontból a helyiek turisztikai iparban való nagyarányú részvételét jelenti.

4. Az ökoturizmus célkitűzései

Ezek az átfogó motivációk jelennek meg az ökoturisztikai szolgáltatók célkitűzéseiben:

- megteremteni és kínálata révén ki is elégíteni az emberek természet iránti vágyát (a „Vissza a természethez!” rousseau-i elvének újjáélesztése);
- kiaknázni a turizmusban rejlő, a fenntartható természetvédelem és fejlesztési koncepciók érdekében felhasználható lehetőségeket;
- kiküszöbölni vagy legalább mérsékelni a turizmus környezeti, kulturális és esztétikai értékeket degradáló negatív hatásait (visszafordíthatatlan folyamatok megakadályozása);
- megtalálni az egyensúlyt a turizmus és a természet védelme között.

Ezen céloknak a megvalósításán keresztül az ökoturisztikai tevékenységek egyfajta eszközként szolgálhatnak kiemelt fontosságú természeti értékek, hagyományos kultúrák, illetve veszélyeztetett állatfajok megőrzéséhez, így a turisztikai élmény biztosításán túl jelentős gazdasági és társadalmi hasznot is nyújtva az egyes desztinációk számára. S ha optimális esetben ez így is történik és a turizmusból származó bevételek az ott élők életkörülményein is javítanak, ez őket is közvetlenül érdekeltté teszi a természeti környezet és a biodiverzitás megőrzésében. Ezzel megvalósul az ökoturizmus egyik alapvető célkitűzése: a fenntarthatóság, ami a képviselt értékek és alapelvek általános, a turizmus más - nem természet alapú – ágaira történő kiterjesztése révén az egész iparág

természeti, társadalmi, gazdasági és kulturális környezethez fűződő viszonyrendszerének kiegyensúlyozottságát is megteremtheti.

5. Potenciális előnyök és hátrányok

Az ökoturizmusnak is egyaránt megvannak azonban a potenciális veszélyei és pozitív hatásai vagy más szóval a fogadó terület szempontjából hátrányos, illetve előnyös következményei. Előbbiek közé tartoznak a természeti környezet degradációjának, a gazdasági egyenlőtlenség és instabilitás fokozódásának, valamint a negatív társadalmi változások bekövetkezésének a lehetőségei. Ezek kivédése, illetve megelőzése elsőrendű feladat minden ökoturizmus stratégia megalkotásakor és ezek a beépített garanciák biztosítják a kitűzött céloknak megfelelő hatásmechanizmusok bekövetkezését. Ez utóbbiak mentén határozhatóak meg a potenciális előnyök: az ökoturizmus képes megteremteni a védett területek működéséhez nélkülözhetetlen anyagi forrásokat, illetve a helyi lakosság számára - az említett területek földrajzi elhelyezkedéséből adódóan - korlátozott mértékben rendelkezésre álló munkalehetőségek körének kiszélesítését. Így olyan erőforrások és területek „felfedezésére”, a gazdaság vérkeringésébe való bekapcsolására is lehetőség nyílik, amelyek más módon nem aktiválhatóak. Ezáltal fokozódik a terület népességmegtartó ereje és a nem exportálható helyi erőforrások is jobban kiaknázzhatóakká válnak. Fontos megemlíteni a pozitív tényezők között még egy, a desztinációban ugyan csak közvetetten megjelenő, tágabb értelemben azonban rendkívül hasznos szemléletformáló tevékenységet: a környezettudatosságra és a természetvédelem iránti fogékonyságra való nevelés támogatását.

6. Stratégiai célok és egyensúlyi tényezők az ökoturisztikai fogadó területeken

Mindezeknek természetes következménye az a tény, hogy a turizmus eme válfaját létrehozó célkitűzések megvalósítása során előtérbe kerülnek a felsorolt potenciális előnyök elérésére irányuló törekvések.

Erre az ökoturisztikai fogadó területek többségét alkotó nemzeti parkok és egyéb védett területek estében számos példát találunk:

- új típusú megoldások a természeti erőforrások hosszú távú védelme érdekében;
- a valutabevételek növelése a desztináció országában;
- környezettudatos ismeretterjesztő programok bel- és külföldi látogatóknak egyaránt;
- új munkalehetőségek teremtése a desztináció közelében élő helyi közösségek számára.

Ezeknek a törekvéseknek a sikerét nagyban meghatározza, hogy a fogadó terület esetében kitűzött látogatószám és az eléréséhez szükséges programok meghatározásakor mennyire és milyen arányban veszik tekintetbe a következő egyensúlyi tényezőket: a természeti erőforrások megőrzése, a fenntartható fejlődés elősegítése a helyi közösségekben, a kereskedelmi mérleg javítása a desztináció országában, a turisztikai élmény növelése. Az ezek közötti szinergia optimális mértékű kihasználása érdekében komplex hatásvizsgálatok elvégzése után határozható meg az egyes tényezőknek a stratégia megalkotása során betöltött szerepe és súlya.

7. A fenntartható turizmusfejlesztés leggyakoribb módszerei

Bár minden fogadó területnél a fő célkitűzés a turizmus helyzetének javítása, ennek megvalósítása azonban sokszor teljesen eltérő eszközök felhasználásával történik. Ennek egyik hagyományos eszköze a látogatószám növelése, de ma már számos példa bizonyítja, hogy pont az ellenkező eset hozza meg a kívánt hatást. Érkezésük időpontjának és tevékenységeik összetételének a megváltoztatása is jelentős javulást idézhet elő. Természetesen vannak olyan általánosan használt módszerek, amelyek minden célterület esetében pozitív hatást váltanak ki, ilyenek: a kiszolgáló intézményi infrastruktúra fejlesztése és a szolgáltatások színvonalának emelése, a természeti erőforrások védelmének további erősítése, a turizmus haszonélvezői körének kibővítése. Így az általánosan kitűzött turizmusfejlesztési cél érdekében megfogalmazandó stratégia olyan lépések sorozataként írható le, amelyek elengedhetetlenül szükségesek a kívánt - mennyiségi és minőségi - turisztikai szint eléréséhez és fenntartásához.

IV. AZ ÖKOTURIZMUS STRATÉGIA ALKOTÓELEMEI

1. Alaptevékenységek

Az ökoturizmus alapját képező védett területekre vonatkozó stratégia többnyire az alábbi, az ökoturisztikai fejlesztéshez nélkülözhetetlen tevékenységeket tartalmazza:

- képzési programok és gyakorlati tréningek a helyi közösség különböző csoportjainak;
- helyiek bevonása (túravezetés, üzemeltetés, kézműves ajándéktárgyak készítése);
- a megfelelő túraszervezők és helyi kiszolgáló személyzet (pl. túravezetők) kiválasztása.
- ökológiai jelző és megfigyelő, ún. monitoring rendszer kiépítése;
- turisztikai helyszínek megerősítése a látogatók által okozott károk csökkentésére;
- online marketing tevékenység (hírlevelek, direct mail, webkamerák kihelyezése);

- finanszírozást segítő differenciált árstratégiák (belépő jegyrendszer kiépítésére);
- látogatóközpont építése;

Az ökoturisztikai fogadó terület természeti értékeinek megőrzésében kiemelt szerepe van a folyamatos monitoring tevékenységet végző figyelmeztető rendszernek, amelynek a hatékony és megbízható működéséhez jól megválasztott indikátorokra van szükség. Ilyenek lehetnek egyes szennyezettségre érzékeny növény-, illetve állatfajok (pl. mohák, illetve bizonyos édesvízi halfajok). Különösen fontos ez a monitoring rendszer a védett területeken kialakított természetvédelmi zónák fenntartásában. Az ökoturizmus menedzsment egy másik, meghatározó jelentőségű alkotóeleme a marketing tevékenység. Ez alapvetően kétféle lehet: hagyományos, ún. 'offline' marketing (pl. reklámkiadványok, katalógusok, prospektusok készítése) és internet-alapú, 'online' marketing (pl. hírlevelek, direct mail küldése). Ez utóbbi egy sokkal inkább személyre szabott, közvetlenebb kommunikációt tesz lehetővé, ezzel segítve a különféle célcsoportok turisztikai igényeinek és preferenciáinak a pontosabb felmérését és az ezeknek megfelelő kínálat összeállítását. Egy speciális online marketing eszköz az ökoturisztikai fogadó területek esetében a webkamerák kihelyezése a ritka, fokozottan védett állatfajok megfigyelésére és életmódjuk bemutatására.

2. A látogató típusokra adaptált etikai kódex

A turizmusfejlesztés fenntarthatóvá tétele érdekében legalább ennyire meghatározó tényező egy olyan magatartáskódex kidolgozása, amely a felelősségteljes turizmusra vonatkozó irányelvek rögzítésével csökkenteni igyekszik a védett területekre látogató turistáknak a helyi környezetre gyakorolt esetleges negatív hatását. Bár ez az említett kodifikáció az ökoturizmus szempontjából az etikus természetjárás hivatott elősegíteni, s ilyen értelemben általánosan érvényes jellegű, ennek ellenére mégsem alkalmazható uniformizált és változatlan formában valamennyi látogató típusra. Mint minden kommunikációs eszköznek, ami valamilyen üzenetet kíván közvetíteni, ennek is tekintetbe kell vennie a célközönség egyes csoportjainak eltérő jellegzetességeit és specifikusan az adott célcsoporthoz kell igazítani általános érvényű üzenetét, ezzel is növelve a kívánt hatás bekövetkezésének a valószínűségét.

Ebben a vonatkozásban tehát alapvető fontosságú ezeknek a célcsoport-típusoknak a meghatározása. Erre vonatkozóan Blangy és Epler Wood (1993) tanulmánya közli az egyik legteljesebb felsorolást, melyben a szerzők az alábbi látogató típusokat különítik el:

- turistacsoport tagjaiként érkező látogatók
- kísérő nélküli napi látogatók
- kísérő nélküli, az éjszakát is ott töltő sátorozók és hátizsákos turisták
- tudományos kutatók
- lepke-, rovar- és egyéb gyűjtők
- amatőr fényképészek
- profi fotósok és filmesek
- vízi túrázók, felszíni és felszín alatti búvárok
- ajándék- és emléktárgyakra vadászó turisták
- madármegfigyelők
- kerékpáros túrázók
- túraautósok
- sífutók
- motoros szánnal utazó turisták

Fentiekből is látható, hogy milyen sokféle motivációjú és - ennek megfelelően - mennyire különböző közlekedési eszközöket, ellátási módokat és tartózkodási formákat igénybevevő látogató típusok alkotják az ökoturizmus célközönségét, amely heterogén összetétele ellenére mégis felmutat néhány közös jellemzőt. Így az ökoturistákról elmondható, hogy általában felsőfokú végzettségűek és megfelelő diszkrecionális jövedelemmel rendelkeznek, amit készek a minőségi tapasztalatszerzés érdekében felhasználni. Ők azok, akik valami egzotikust keresnek, érdeklődnek a természethez, bennszülött kultúrákhoz kapcsolódó ismeretek iránt és meg akarják tapasztalni az érintetlen vadonban átélhető élményeket. Azonban esetükben nem pusztán kalandkeresésről van szó, sokkal inkább az ökológiai ismeretek elsajátításának vágya vezérli őket.

3. A turisztikai szolgáltatókra és szolgáltatásokra alkalmazott normarendszer

Jóllehet a vonatkozó etikai irányelvek összeállítása a védett területeken működő turisztikai szolgáltatók és szolgáltatások (túravezetés, szállás és ellátás, kereskedelmi értékesítés, stb.) esetében is főként a negatív környezeti hatások megelőzését és ezzel a fenntarthatóságot szolgálja, ezt náluk kiegészíti még egy másik funkció is. Ez pedig egy olyan keretrendszer meghatározása, amely szabályozza és megkönnyíti az alapos és elmélyült ismeretszerzést, illetve a helyiakkal folytatott közvetlen interakciót. Minden

etikai kodifikációs folyamatra érvényes, hogy a követendő normákat a területenként esetleg eltérő földrajzi és kulturális sajátosságokat is figyelembe véve, azokra adaptálva javasolt megfogalmazni.

V. THAIFÖLD TURISZTIKAI IPARA

1. Általános jellemzők

Forrás: <http://www.maps-thailand.com/>

Az előbbieken bemutatott tendenciák megjelenése vizsgálódásunk helyszínén, Thaiföld esetében is megfigyelhető. Elsősorban a délkelet-ázsiai régió belüli centrális elhelyezkedése következtében az ország az elmúlt két évtizedben jelentős légiközlekedési központtá fejlődött, ami nagymértékben megkönnyítette Thaiföld megközelítését a külföldi turisták számára. Változatos természeti és kulturális adottságai, illetve fejlett közlekedési infrastruktúrája révén a turizmus egyre inkább a gazdaság meghatározó iparágává vált.

2. Turizmus számokban: turisztikai statisztikák

2.1. Látogatószám

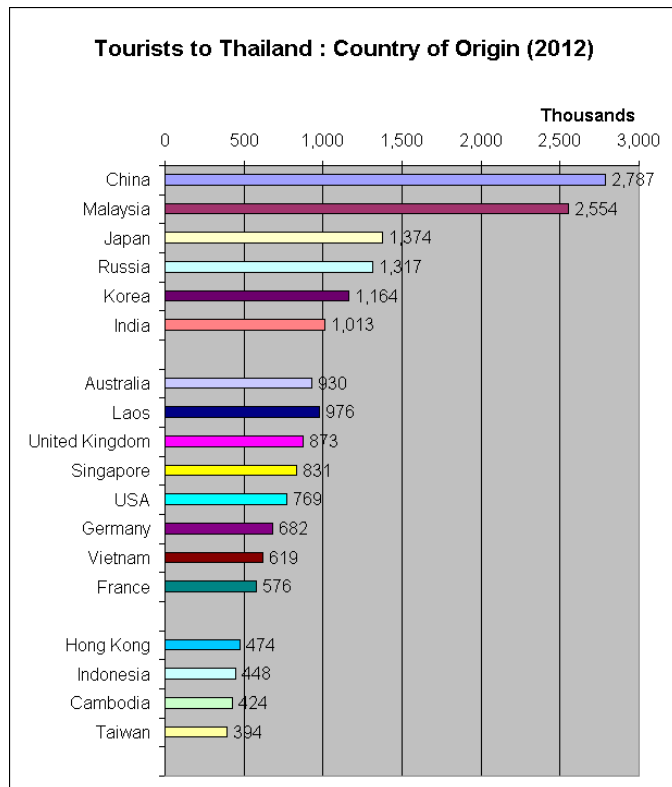
Ezt jól érzékeltetik a statisztikai adatok: a nemzetközi érkezések száma 1998 óta folyamatos emelkedést mutatva 2002-2012 között több mint a duplájára – 10,8 millióról 22,35 millióra – nőtt (1. és 2. táblázat). Ha pedig a 9.6 millió látogatót produkáló 2000-es esztendő tekintjük bázisnak, akkor a 2013-ban az országba érkező 26.5 millió látogató 176 %-os növekedést jelent (3. és 4. táblázat). A világ valamennyi régiója kivette a részét ebből a nemzetközi mércével mérve is kiemelkedő bővülésből, de főként Ázsia és Európa - bár ez utóbbi esetében viszonylag csökkenő mértékben - a meghatározó, hiszen a nemzetközi érkezések több mint 80%-a erről a két kontinensről származik (1. ábra).

1. ábra. Nemzetközi turista érkezések száma Thaiföldön /küldő régió (2012)

Forrás: <http://www.thaiwebsites.com/tourists-nationalities-Thailand.asp>

Országokénti bontásban 2012-ben is Kína a vezető küldő ország (2.787 millió fő), amit szorosán követ Malajzia (2.554 millió látogató), míg Japán, Oroszország, Dél-Korea és India egyaránt 1 millió főt meghaladó számú turistával képviselteti magát (2. ábra). A felsorolt nagyobb küldő országokon kívül jelentős számú ausztrál (0.93 millió fő) és angol (0.873 millió fő) turista is érkezett 2012-ben Thaiföldre. Ez utóbbi két ország esetében érdemes megjegyezni, hogy a hasonló távolság ellenére az onnan érkezők száma mindkettőnél meghaladta az Amerikai Egyesült Államok területéről beutazók számát (0.769 millió fő).

2. Ábra. Nemzetközi turista érkezések száma Thaiföldön /küldő ország (2012)

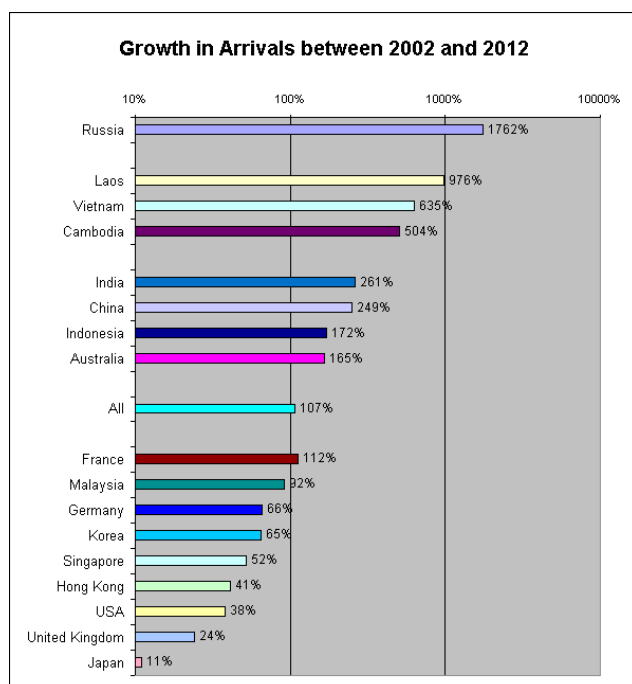
Forrás: <http://www.thaiwebsites.com/tourists-nationalities-Thailand.asp>

2.1.1. A statisztikai adatok relevanciája

Ezek az adatok azért is figyelemre méltóak, mert a fenti országok vonatkozásában eleve csekély az egynapos látogatás valószínűsége, így a statisztikák nem is tartalmazhatnak jelentős számban ezekből az országokból érkező egynapos látogatókat. S bár a szomszédos országokból (Laosz, Kambodzsa, Vietnam) jövő látogatóknál ez már nem ennyire egyértelmű, ez mégis azt mutatja, hogy Thaiföld - sok fejlődő országgal ellentétben - nem kizárólag az összes határátlépések számából összeállított statisztikát alkalmaz, hanem - a turizmus valós helyzetét sokkal inkább tükröző módon- a szállodák vendégstatisztikáit felhasználva döntően a legalább egy éjszakát az országban töltő látogatók számára alapozza turisztikai kimutatásait. A thaiföldi szálláshely-statisztika esetében fokozottan érvényes, hogy nem minden vonatkozásban nyújt átfogó képet a látogatószámról, mivel az alacsonyabb besorolású szálláshelyek között sok a nem regisztrált szolgáltató. Így a rendelkezésre álló adatok az ő adataikat nem tartalmazzák, s kizárólag a nemzetközi szállodaláncok és a legálisan működő helyi szálláshelyek statisztikáira épülnek.

2.1.2. A látogatószám százalékos alakulása a főbb küldő országok esetében

A 2002-2012 közötti, az egyes küldő országokra vetített növekedés ütemét tekintve több ország is az átlagos 107%-nál nagyobb bővülést mutatott. Különösen kiemelkedő ez az adat Oroszország (1762%), néhány szomszédos ország (Laosz-976%, Vietnam-635%, Kambodzsa-504%), valamint India (261%), Kína (249%), Indonézia (172%) és Ausztrália (165%) vonatkozásában (3. ábra). Velük ellentétben számos nyugat-európai ország (pl. Németország, Anglia) esetében - bár az érkezések abszolút számában növekedés látható -, relatív értelemben egyre csökkenő mértékű a növekedés. A legszembetűnőbb az alacsony amerikai és japán növekedési ütem.

3. Ábra . Nemzetközi érkezések százalékos növekedése (2002-2012)

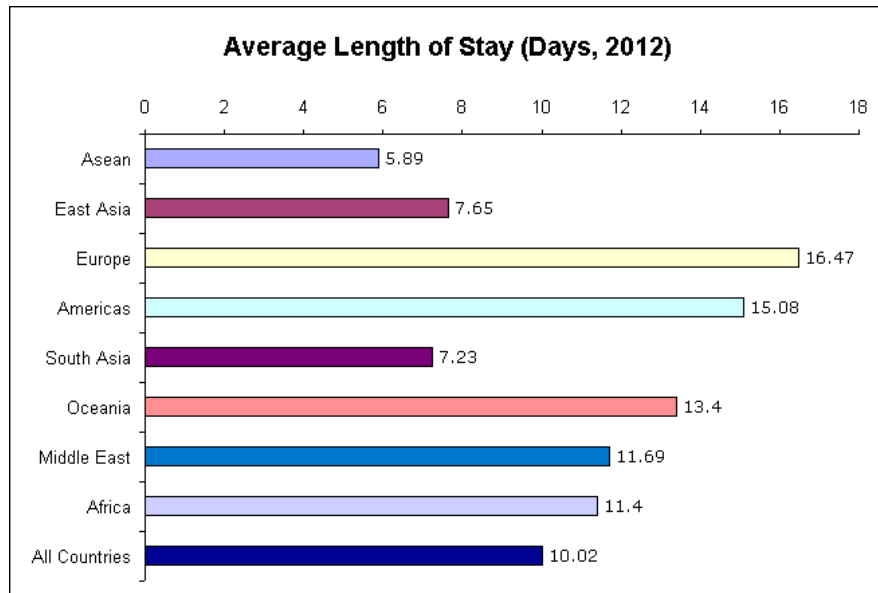
Forrás: <http://www.thaiwebsites.com/tourists-nationalities-Thailand.asp>

2.2. Hozzájárulás a hazai össztermékhez

A GDP-hez történő hozzájárulása tekintetében is ugyanilyen látványos a turizmus fejlődése: míg 2008-ban 6.33, addig 2013-ban már 10.14 % ez az arány. Mindent egybevetve, 2013-ban a turizmusból származó bevétel már meghaladta a 39 milliárd dollárt (5. táblázat). Összehasonlításképpen a Világbank kimutatása szerint ugyanebben az évben a teljes GDP 387.25, míg az export értéke 286.56 milliárd dollár volt (World Bank National Account Data, 2013).

2.3. Átlagos tartózkodási idő és költség

2013-ban az egy turistára eső napi átlagos költség 4,616 THB, míg az átlagos tartózkodási idő megközelítőleg 10 nap volt (5. táblázat). Az európai, amerikai és ausztrál turisták ennél hosszabb időt (átlagosan 16, 15, illetve 13 napot), míg az ázsiaiak ennél kevesebbet (átlagosan 7 napot) töltöttek az országban (5. táblázat, illetve 4. ábra).

4. Ábra. Átlagos tartózkodási idő hossza/küldő régió, nap (2012)

Forrás: <http://www.thaiwebsites.com/tourism-income-Thailand.asp>

Így annak ellenére, hogy a relatív kisszámú közel-keleti (szaúdi, kuvaiti) turistát leszámítva az ázsiai turisták, s közülük is az indiaiak költik naponta és fejenként a legtöbbet (5,505 THB), a hosszabb tartózkodási idő miatt mégis az amerikaiak, európaiak és ausztrálok átlagos összes költsége több mint a duplája volt az ázsiaiakénak (5. táblázat).

2.4. A turisztikai fogyasztás szerkezete

Szintén sokatmondóak a 2013. évi költség szerkezetére vonatkozó adatok (8. táblázat). Ezek szerint a napi kiadások több mint egyharmadát a szállásdíjak teszik ki. Ha figyelembe vesszük az említett egy turistára eső napi átlagos költség mértékét, akkor ez naponta és fejenként 1,386 THB (mai árfolyamon alig több mint 42 USD), ami arra utal, hogy a turisták többsége 2-3 csillagos hotelekben és nem luxus üdülőhelyeken szállt meg. 2013-ban 7.795 millió turista érkezett utazási iroda által szervezett csoportos utazás keretében, akiknek a napi egy főre eső átlagos költsége 5,101 THB volt (6. táblázat). A fennmaradó többséget alkotó egyéni turistákra (18.752 millió fő) vonatkozó ugyanezen

adat 4,483 THB (7. táblázat). Előbbiek az utóbbiaknál jóval többet költenek vásárlásra, városnézésre és étkezésre, míg ugyanakkor kissé (121 THB-tal) kevesebbet szállásra (9. és 10. táblázat).

2.5. A statisztikák megbízhatósága

A már korábban említett statisztikai adatgyűjtésre vonatkozó anomáliák és bizonytalanságok a turizmus gazdasági jelentőségét bemutató fenti statisztikai adatok esetében is fennállnak. Utóbbiak elsődleges forrásai a pénzváltók és a szállodák kimutatásai, amelyek bár nem mindig teljesen pontosak és sokszor központi becsléssel pótolják a hiányzó adatokat, a hibák ellenére mégis jól használhatóak az egymást követő évek összehasonlító elemzéseinél.

VI. A TÖMEGTURIZMUS HATÁSAIRA ADOTT VÁLASZOK

1. Az állami vezetők szerepvállalása

A növekvő mértékű tömegturizmussal együtt járó egyre jelentősebb környezeti terhelés Thaiföld esetében is a természeti erőforrások folyamatos degradálódását eredményezte. Ez arra ösztönözte az ország vezető politikusait és döntéshozóit, hogy felemeljék szavukat eme káros hatások ellen és a helyi közösségeket partnernek tekintő, fenntartható turizmusfejlesztések mellett. Ezt a Miniszterelnöki Irodát vezető és egyben a thaiföldi turisztikai ügyekért felelős Miniszter, Adisai Bhodharamik Úr Öexcellenciája „az Ázsiai és Csendes-óceáni térség közösségalapú ökoturizmus fejlesztéseiről” rendezett 4. Nemzetközi Fenntartható Turizmus Konferencia keretében megtartott kulcsfontosságú beszédében is kifejezésre juttatta: „A múlt példáiból megtanultuk, hogy az olyan típusú turizmusfejlesztés, amelyet nem a helyi igények alapján, hanem központilag, kormányhatározat által indítottunk el, az a természeti és a kulturális környezetnek egyaránt sok kárt okozott. Ezért egy olyan megközelítési módot kell találnunk, amelyik anélkül segíti elő a turizmus fejlesztését, hogy bármilyen negatív hatása lenne a természeti és a kulturális környezetre. ha nem szentelünk elég figyelmet ennek a kérdésnek, akkor úgy gondolom, hogy a turizmus nemcsak országunknak, de az egész világ számára óriási károkat fog okozni.” (Thavarasukha, V., 2002. chapter 27, p. 227)

2001-től az akkori miniszterelnök, Thaksin Shinnawat többször elkötelezte magát a turizmus diverzifikációjának növelése és a turisztikai termékek és szolgáltatások színvonalának emelése mellett, ezáltal biztosítandó az ország hosszú távú

versenyképességét. Ezt a fajta elkötelezettségét egyik, ebben a vonatkozásban gyakran idézett nyilatkozata igazolja a legjobban: „Növeljük a turisztikai kínálat sokszínűségét, terjesszük azt ki az ökoturisztikai, egészség turisztikai és természetjáró programok körére. Új turisztikai attrakciókat, helyszíneket kell kifejleszteni és gondoskodni kell ezek megfelelő piacra viteléről, reklámozásáról. Lehetővé kell tennünk, hogy a helyi közösségek nagyobb szerepet játszassanak a turizmus irányításában és működtetésében.” (Chettamart, S., 2003. p. 11)

2. A hivatalos turisztikai marketing szervezet, a TAT szerepe

2.1. A fenntarthatóságot szolgáló ökoturizmus stratégia

Ezt az irányvonalat tükrözi a hivatalos turisztikai marketing szervezet, a TAT (Tourism Authority of Thailand) már 1997 óta a tudományos, üzleti és civil szféra bevonásával folytatott, az egész országra kiterjedő tervezési és koordinációs tevékenysége, amelynek során a turizmus természeti és kulturális erőforrásainak megőrzését és gazdagítását, a környezet védelmét elősegítő kiegyensúlyozó szerepe révén az ökoturizmus egyre nagyobb hangsúlyt kapott. Ezt támasztja alá már a TAT által alkalmazott definíció is, amely az ökoturizmus sokoldalú pozitív hatásait igyekszik kiemelni: „Az ökoturizmus egy természetes környezetben folytatott turisztikai tevékenységet jelent, ahol gondoskodnak a turisztikai erőforrások megőrzéséről, s aminek a keretében a turistáknak alkalmuk nyílik a természet megismerésére és a testi-lelki feltöltődésre. Mindezt úgy, hogy közben a helyi lakosság is aktívan részt vesz a turizmus irányításában, például az őket is érintő turisztikai döntések meghozatalában vagy olyan helyi turisztikai szolgáltatások nyújtásában, amelyek részvételükkel arányos mértékű jövedelmet biztosítanak a számukra.” (Thavarasukha, V., 2002. chapter 27, p. 227-228.)

Ez a megnövekedett jelentőség jut kifejezésre a TAT fenntartható turizmusfejlesztést szolgáló ökoturizmus stratégiájában is, amely kiemeli az ökoszisztéma megőrzése iránti társadalmi felelősséget és az ökoturizmus definíciójának megfelelően fokozott jelentőséget tulajdonít a helyi közösségek bevonásának az ökoturisztikai tevékenységek menedzselésébe. A stratégia átfogó iránymutatásokat tartalmaz az ökoturizmus fejlesztésében és működtetésében érdekelt valamennyi szereplő részére:

„1. Az ökoturizmusfejlesztésnek úgy kell kezelnie a természeti erőforrásokat, hogy azok a lehető legnagyobb mértékben megőrizték eredeti állapotukat, az ökoturistáknak pedig

tartózkodniuk kell az olyan ökológiaailag érzékeny területeken történő utazástól, amelyek könnyen megsérülhetnek és csak nagy nehézségek árán rehabilitálhatóak.

2. Az ökoturizmus menedzsmentnek figyelembe kell vennie a meglévő erőforrások jellegét annak érdekében, hogy meghatározza a területen elvégzendő megfelelő tevékenységeket (és ennek ki kell terjednie a más turisztikai formákkal való komoly konfliktushelyzetek elkerülésére).

3. Az ökoturizmusnak támogatnia kell az oktatásfejlesztést és a környezettudatosság létrehozását a helyi közösségben és a turisztikai iparban, hogy együttesen fenn tudják tartani a terület ökoszisztémáját, és ne csak a gazdasági növekedésre és a jövedelemtermelésre helyezték a hangsúlyt.

4. Az ökoturizmus menedzsmentnek segítenie kell a helyi lakosság és a helyi szervezetek, bevonását a fejlesztési folyamatba, különösen azoknak az erőforrásoknak, szolgáltatásoknak és programoknak a kezelésébe, amelyeknek az ismeretek és a közösségi kultúra átadása a célja, (s ennek tartalmaznia kell a fejlesztési tervek megfogalmazásában való részvételüket). Arra is lehetőséget kell teremteni, hogy a képviselőik a vegyes bizottságoknak minden szinten tagjai lehessenek.

5. A fenntartható turizmus kifejlesztésében alapvető fontosságú, hogy elsőbbséget kapjon az ökoturizmus, és az arra alkalmasnak tartott szervezetek is egyértelmű szerepet kapjanak a népszerűsítésében. Ezt csak egy megfelelő költségvetési, személyzeti és irányítási rendszer kialakításán keresztül lehet megvalósítani.

6. Az ökoturizmus tervet be kell építeni a kerületi, megyei és regionális szintű tervezési folyamatokba, valamint a megfelelő költségvetési előirányzat biztosításával és a források helyi szintre történő eljuttatásával is elő kell segíteni annak végrehajtását.

7. A fejlesztési célkitűzéseket olyan kutatásokkal kell alátámasztani, amelyek a turizmus minden aspektusára kiterjedő vizsgálatok révén biztosítják, hogy a vezetési elvek a felmerülő problémák megoldása és a terv fokozatos javítása érdekében módosíthatók legyenek.

8. A törvény szigorát kell használni, hogy fenntartsuk a turisztikai erőforrások környezeti feltételeit. Mindezt úgy, hogy a turisták körében történő tanácsadási, figyelem felhívási és a fegyelmezett magatartás meghonosítására irányuló tevékenység együttes alkalmazására összpontosítunk.

9. Magatartási kódexet kell biztosítani az érintett személyeknek, hogy ez által is megkönnyítsük a megfelelő ökoturizmusfejlesztést.

10. Ökoturisztikai hálózatot kell létrehozni a vonatkozó információk és a közös igazgatási tevékenység minden szintre kiterjedő koordinálására.”

(Esriphnomya, E., 2002. chapter 28, p. 239.)

2.2. A Nemzeti Ökoturisztikai Akcióterv

Ezt követően a TAT kulcsszerepet vállalt a stratégiához kapcsolódó ötéves Nemzeti Ökoturisztikai Akcióterv (2002-2006) kidolgozásában, ami 2001 végére készült el és még ugyanabban az évben a kormányzat által is elfogadásra került. Ennek ellenére ez a 14 stratégiai tervből és 37 végrehajtási projektből álló Akcióterv sohasem került bevezetésre, mivel változtatás történt a költségvetési politikában és eljárásokban, s így a résztvevők többségének nehézségei támadtak a tervben megjelölt feladataik elvégzéséhez szükséges pénzügyi támogatás megszerzésében.

2.3. A TAT ökoturizmust támogató tevékenysége

A hivatal saját hatáskörben igyekezett tovább folytatni ökoturizmushoz kapcsolódó tevékenységét: támogatta szemináriumok, tanfolyamok, szakmai találkozók szervezését, a fogadóterületek erőforrásainak ökoturisztikai potenciálvizsgálatát célzó tanulmányok, a működtetésüket elősegítő kézikönyvek készítését, illetve egy ökoturisztikai adatbázis kifejlesztését. Az ökoturizmushoz kapcsolódó termékek és szolgáltatások színvonalának emelése szintén a TAT célkitűzései között szerepel, s az ehhez szükséges minőségbiztosítási rendszer kidolgozását célozta a Kasetsart Egyetem Erdészeti Tanszékével közösen szervezett szakmai fórum, amelynek során a legjobb gyakorlatokat tartalmazó mintáknak és irányelveknek a kidolgozása és az ökoturizmusban résztvevő gazdasági és társadalmi szereplők számára történő átadása állt a középpontban.

3. Az ökoturizmus intézményesülése: a TEATA

Az ökoturisztikai szolgáltatások színvonala még sokszor kívánnivalót hagy maga után, a szolgáltatók többsége néhány speciális program nyújtására szakosodott kisvállalkozás, amelyeknek csak kis része folytat szervezett promóciós és marketing tevékenységet. Ez a helyzet azonban láthatóan kezd megváltozni. Az ökoturisztikai szolgáltatók szövetségbe tömörülése révén még 1997-ben megalakult TEATA (Thailand Ecotourism & Adventure Travel Association) a TAT és az ATTA (Association of Thai Travel Agents)

támogatásának köszönhetően egyre hatékonyabban koordinált marketing és promóciós háttér biztosításával segíti tagjai szolgáltató tevékenységét.

A Szövetség mindegyik ökoturisztikai szektor – úgymint a bűvárkodás, a madármegfigyelés és a hegyikerékpározás - számára felállította azokat a minőségi követelményeket, amelyeknek a teljesítéséhez valamennyi tagjának folyamatos segítséget nyújt. Amint az a TAT irodájában készített mélyinterjúból is kiderült, az állam - az anyagi támogatáson túl- más formában is igyekszik segíteni: a TAT munkatársai speciális tanfolyamokat állítanak össze és tartanak ökoturisztikai csoportok kísérőinek, akiknek az átlagos idegenvezetői ismereteken kívüli további képességekre is szükségük van munkájuk végzéséhez.

VII. THAIFÖLD ÖKOTURIZMUSÁNAK JELLEMZŐI

1. Ökoturisztikai fogadóterületek

1.1 A védett területek rendszere

Thaiföld ökoturisztikai fogadóterületeinek többsége – akárcsak bárhol a világon – a nemzeti parkokban és természetvédelmi területeken található, azonban az ország gazdag kulturális öröksége is jelentős vonzerőt jelent az ökoturisták számára: közel 320 nemzeti park és védett terület mellett 1060 kulturális és történelmi helyszín is várja őket. A természetvédelem több évtizedes múltra tekint vissza, a védett területek rendszerét (PAS - Protected Area System) már 1962-ben, az első nemzeti park (Khao Yai, Bangkok közelében) megalapításakor létrehozták. Ez a rendszer azóta is folyamatosan bővül, s ma 108,064 négyzetkilométeren (az ország területének 21 %-a) 319 különféle besorolású védett területet foglal magába:

- 119 szárazföldi nemzeti parkot,
- 26 tengeri nemzeti parkot,
- 69 erdei parkot,
- 53 vadvédelmi rezervátumot,
- 52 vadászati tilalom alá eső területet. (Chettamart, S., 2003. p. 2.) Ezek jól reprezentálják az ország valamennyi ökoszisztémáját, azok változatos növény- és állatvilágát, s különleges természeti környezetük révén nagy fejlesztési potenciállal rendelkeznek a fenntartható turizmus, így az ökoturizmus vonatkozásában.

1.1.1. Khao Yai Nemzeti Park

Jó példa erre a már említett Khao Yai Nemzeti Park, ahol több mint 70 féle emlős (elefánt, szarvas, stb.) és közel 300 féle madár él – utóbbiak közt több ritka faj, így mind a négy féle szarvcsőrű madár is megtalálható. Az érintetlen vadont és a természetből áradó nyugalmat kereső látogatóknak egy több mint 100 kilométer hosszú, a sűrű dzsungelt és a környező füves térségeket egyaránt behálózó túraösvény is a rendelkezésére áll.

1.1.2. Doi Inthanon Nemzeti Park

Egy másik ilyen példa a festői Doi Inthanon Nemzeti Park, amelyben Thaiföld legmagasabb hegycsúcsa emelkedik az erdőkkel borított táj fölé. Ezt a nemzeti parkot az ország legjobb madármegfigyelő helyeként tartják számon, mivel 370 feletti a park területén fészkelő madárfajok száma. Ezen a területen élnek az etnikai kisebbséghez tartozó hegyi törzsek, akik kultúrájuk és hagyományos életmódjuk révén a helyi ökoszisztéma elválaszthatatlan részévé váltak. Az egész évben relatíve alacsony átlaghőmérséklet, az országban általános trópusi éghajlathoz képest kedvező klíma évente tömegeket vonz a parkba (2003-ban több mint 1 millió látogatót regisztráltak).

1.1.3. Dél-Thaiföld nemzeti parkjai

A jelen tanulmány keretei között kiemelten fontos déli országrészben is számos példát találunk arra, hogy a különleges adottságú területek nemcsak a természetvédelem, de a fenntartható fejlődés szempontjából is stratégiai jelentőséggel bírnak. Olyan védett területek, mint a Mu Ko Tarutao, Phi Phi szigete, Phang-Nga öböl szigetei, Surin tengerpartja és a Similan-szigetek sok közös ismervvel rendelkeznek, de a legfontosabb ezek közül a tengeri összetevő túlsúlya. Bár a fenti parkok mindegyikének jól körülírható igazgatási határai vannak, ezek a tengeri alkotóelem esetében kevésbé érvényesülnek, mivel az – természetéből fakadóan - egyetlen összefüggő ökoszisztémát alkot. Földrajzi fekvésüknek és sokszínű élőviláguknak köszönhetően az említett területek többféle jellegzetes, a tengerhez kötődő természeti erőforrással rendelkeznek: találunk ott hosszan elnyúló homokos tengerpartokat, mangrove erdőket, korallzátonyokat és több száz tengeri állatfajt egyaránt. Utóbbiak közt sok ritka, nagy érdeklődésre számot tartó és védett faj is megtalálható, mint például a dugong, a cetcápa, illetve különféle delfinek, tengeri teknősök és színpompás trópusi halak. Ha mindehhez ráadásul a régió legjobban megőrződött korallmezői társulnak - különösen igaz ez Similan és Surin esetében -, akkor nem csoda, hogy ezek a nemzeti parkok ilyen nagyszámú bel- és külföldi turistát vonzanak Thaiföld déli részére. (Chettamart, S., 2003. p. 6.)

1.2. Egyéb ökoturisztikai fogadóterületek

Ebben a vonatkozásban említést érdemelnek még a felsorolt példákkal illusztrált rendszeren kívül eső, kisebb védett területek (tenyésztéssel és állománymegőrzéssel foglalkozó vadvédelmi központok, botanikus kertek, arborétumok), amelyek az ökoturizmus fejlődése szempontjából szintén jelentős értéket képviselnek.

1.3. Az ökoturisztikai fogadóterületek általános jellemzői

Maguk az ökoturisztikai látnivalók szintén folyamatos gondoskodást és felügyeletet igényelnek, biztosítandó a kapacitásokat meghaladó túlterheléssel járó és magát az attrakciót is károsító működtetési formák elkerülését. Sok fogadóterületen hiányoznak a megfelelő infrastrukturális és működési feltételek, így ezek nem állnak készen turisták fogadására és ott további fejlesztések szükségesek. Más területek ökoturisztikai programjai - mint például a phuketi elefánt-túrák és a Phang Nga öbölbeli tengeri kenus barangolások – esetében a turisták számának ugrásszerű megemelkedése miatti egyre

növekvő zsúfoltság okoz problémákat. Mindezek ellenére fontos kihangsúlyozni, hogy az ökoturisztikai tevékenységek vonatkozásában Thaiföld óriási, még csak részlegesen hasznosított potenciállal rendelkezik. Jelentős infrastrukturális fejlesztéseket hajtottak végre, hogy ezzel is erősítsék a világban az ország turisztikai elismertségét és hírnevét, ami a szárnyait bontogató ökoturizmus ágazatra is jó hatással van. Azóta, hogy az első túrázók megjelentek az északi Chiang Mai tartomány hegységeiben, a thaiföldi kalandturizmus – a hegyi törzsek falvaiba vezetett gyalogos, őserdei elefánt- és vadvízi evezős túrák révén - nemzetközileg is híressé vált.

2. A legelterjedtebb ökoturisztikai programok

Helyi utazásszervezőktől származó becslések szerint a belföldi turisták 70, míg a külföldiek 30 %-a részt vesz valamilyen formában ökoturisztikai tevékenységben az utazása során. Ezek a kiválasztott programok természetétől függően széles skálán mozognak, egészen intenzívektől a passzívákig sokfélék lehetnek és a látogatók többféle részvételi forma - kisebb csoportoknak, illetve egyedi igények szerint szervezett túra vagy önálló utazás – közül választhatnak.

Aszerint, hogy az úti célként megjelölt desztináció az ország északi, középső vagy déli részén fekszik, a túraszervezők a helyi adottságoknak megfelelően ajánlják programjaikat, azonban az elefánt-túrák, terepjárós szafarik, dzsungeltúrák, vadvízi és tengeri kenutúrák, hegyikerékpározás és sziklamászás Thaiföld legnépszerűbb fogadóterületein szinte kivétel nélkül mindenütt megtalálhatóak. Erre szükség is van, hiszen az egyre növekvő igényű turistáknak egy napon belül akár 3-4 programban való részvételt is biztosítani kell.

3. Az ökoturizmus jelenlegi helyzete

Az a tény, hogy Thaiföldön is egyre növekszik a különleges természeti erőforrásokra alapozott turisztikai tevékenységek száma már önmagában véve is öröndetes és egyfajta elmozdulást jelent az ökoturizmus irányába. Fontos megjegyezni azonban, hogy ezek többnyire a tömegturizmus egyoldalú kínálatának diverzifikálására szolgálnak, s csak részben érvényesül bennük az ökoturizmusra leginkább jellemző alapelv: a fenntarthatóság előtérbe helyezése. Továbbá jelenleg még viszonylag alacsony a valódi ökoturisták száma, mivel ezeket a turistákat többnyire más turisztikai kategóriákba sorolják: természetjáró, agro-, kulturális és örökség-, illetve egészségturizmus. Érdeemes azonban hangsúlyozni, hogy bár tevékenységeik jellegében ezek sok tekintetben átfedik

egymást, mégis az ökoturizmus leginkább a természetjáró ('nature-based') turizmus egy speciális válfajaként határozható meg ('a niche within a niche').

VIII. ESETTANULMÁNY: PHUKET ÖKOTURIZMUSA

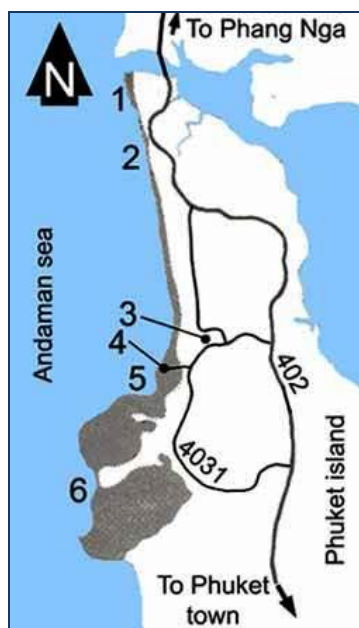
1. A lokális tömegturizmus kialakulása és következményei

A TAT statisztikái (1989-2005) szerint Phuket szigete már 1989-ben is 534 ezer turistát fogadott és egy gyorsan fejlődő turisztikai desztináció volt, ahol az 1990-es évek elejétől egyre dinamikusabban nőtt a nemzetközi érkezések száma. Ennek a folyamatnak a mérföldköveit jól illusztrálják a TAT helyi irodája által összeállított szálláshely-statisztikai adatok (11. táblázat): 1992-ben először haladta meg a nemzetközi turista érkezések száma az 1 milliót (1,215,888), majd 1999-ben ugyanez a szám meghaladta a 2 milliót (2,167,802), s 2004-ben a 3 milliót (3,497,599). Ugyanebben az időszakban hasonló dinamikával bővült a Phuketre irányuló belföldi turizmus is, amely ugyan az alacsonyabb kiindulási szint következtében csak 2001-ben lépte át az 1 milliós határt (1,077,275 fő), de a vizsgált 1992 és 2004 közötti bő egy évtized alatt ennek a mértéke is megháromszorozódott. Ezt a tendenciát követték a szállodai fejlesztések is, amelyek igyekeztek lépést tartani a kereslet növekedésével. Míg a TAT már említett statisztikái szerint 1989-ben összesen 177 hotel és 9,914 szoba állt a vendégek rendelkezésére, addig ez a szám 1992-ben már 261, ill. 17,355 és 1999-ben pedig 303, ill. 20,150 (11. táblázat). Ebben a vonatkozásban a legnagyobb változás a 2000-es évek elején következett be, amikor is egy év alatt 48%-kal (344-ről 510-re) emelkedett a szállodák és 36,7%-kal a szobák száma (11. táblázat). Ugyanakkor beszédes adat, hogy a szobafoglaltsági mutató ilyen nagy kínálatnövekedés ellenére is csak kis mértékben csökkent és stabilan a 60% körüli értéken maradt. A fenti statisztika tekintetében is érvényes az a korábbi megállapítás, hogy az adatgyűjtési módszerek nem mindig következetes használata miatt ajánlatos ezt némi fenntartással kezelni. Mindazonáltal hiányosságai ellenére is jól érzékelteti a Phuketten végbement változásokat, amelyek révén a turizmus a sziget lakosságának elsősorú bevételi forrásává és a helyi gazdasági élet motorjává vált. A pozitív hatások mellett azonban egyre szembetűnőbben kezdtek megmutatkozni a tömegturizmus - sok más trópusi üdülőhelyen is látható - káros következményei: zsúfolt tengerpartok, égbe nyúló szállodák, környezetszennyezés, vízhiány. Ezek közül több máig érezteti hatását és szinte krónikussá vált. Ilyenek például az elégtelen szennyvízkezelés következtében a tengerbe ömlő, egészségre is ártalmas szennyezőanyagok miatt elrendelt

fürdőzési korlátozások, amelyekről a helyi sajtó is többször beszámolt.(Phuket Gazette, 2014.03.29, 05.03). A növekvő tömegturizmus következtében a sziget a rövidtávon jobban jövedelmező 4S-típusú desztinációk egyik tipikus példjaként lett ismert, s a meglévő természeti adottságai ellenére távol került a fenntartható turizmus koncepciójától. Amikor aztán a profitszerzés által vezérelt ellenőrizetlen növekedés miatt egyre nyilvánvalóbbakká váltak a környezeti problémák és megerősödött a turisták igénye az autentikusabb és sokszínűbb turisztikai tevékenységek iránt, akkor kezdtek a szolgáltatók is a természet-orientált programok felé fordulni.

2. Helyi erőforrások: ökoturisztikai fogadóterületek Phuket szigetén

A szigeten két viszonylag nagyobb kiterjedésű természetvédelmi terület található. Az első a 90 km²-es Hat Nai Yang Nemzeti Park, ami a repülőtérre vezető út mentén, Phuket várostól 37 km-re fekszik és a tengerparti sávon kívül 5 km szélességben az azt övező, korallokban gazdag tengersizakaszt (területének 76%-a) is magában foglalja. Az 1981-ben védetté nyilvánított területet 11 év elteltével, Sirikit királynő 60. születésnapja tiszteletére átnevezték Sirinat Tengeri Nemzeti Parkká.

1 = Had Sai Kaeo (Sai Kaeo beach)

2 = Had Mai Kao (Mai Kao beach)

3 = Phuket international airport

4 = Headquarters

5 = Had Nai Yang (Nai Yang beach)

6 = Had Nai Ton (Nai Ton beach)

Forrás: <http://www.trekthailand.net/m21/map.html>

Az ott található, összesen 16 km hosszú tengerpart 4 védett partszakaszból áll, amelyek közül Hat Mai Khao egész Phuket leghosszabbja is egyben, ahol november és február közt tengeri teknősök rakják le a tojásaikat. A hosszan elnyúló érintetlen partszakaszokat örökzöld Casuarina fák és a Park legészakabbi részén - kisebb területen - mangrove erdők szegélyezik. A másik védettség alatt álló terület a 22 km²-es Khao Phra Thaeo vadrezervátum, amelyik Phuket várostól 20 km-re fekszik, s a legnagyobb összefüggő megmaradt esőerdő a szigeten. A terület védelmet nyújt az ott élő legkülönbözőbb állatfajok, így az agyaras vaddisznók, gibbonok, kobra, óriáskígyók, varánuszok, denevérek, mókusok és sok madárféle számára. Ezeken kívül az IUCN vörös listáján (IUCN Red List of Threatened Species, 2014) a „sebezhető” kategóriában szereplő maláj medve, törpe lajhármaki és langur majom, illetve a kevésbé fenyegetett, de csökkenő egyedszámú tarajos sül, szarvasfélék és a maláj palmasodró Phuketén való fennmaradásában is különösen fontos szerepet tölt be rezervátum. A Park legjelentősebb látványossága a Nam Tok Ton Sai nevet viselő vízesés, amelytől 8 km hosszú túraösvény vezet a sziget legnagyobb, szintén ezen a területen található zuhatagához, a Bang Pae vízeséshez. 1992 óta ennek a közelében működik a veszélyeztetett és korábban házi kedvencként tartott Gibbon majmok megóvásáért és természetes környezetükbe való visszatelepítéséért tevékenykedő Gibbon Rehabilitációs Projekt (GRP) is. A tudományos munkát koordináló WARF (Wild Animal Rescue Foundation) a GRP mellett ismeretterjesztő és nevelő munkát is végez, tevékeny részt vállalva a helyi lakosság természetszemléletének formálásában. Ebben és az állatok gondozásában is több külföldi önkéntes vesz részt, akik többnyire zoológusok vagy állatorvosok, ill. az állatvédelem iránt érdeklődő egyetemisták közül kerülnek ki.

3. Az ökoturizmus kezdetei

3.1 A helyi közösségek szerepe

A helyi közösségek bevonása az ökoturisztikai programokba - ahogyan az a TAT stratégiájánál már említésre került - kiemelt szerepet kapott a kormányzati politikában. De mit is takar pontosan ez a fogalom? Erre az egyik legáltalánosabban használt meghatározást a Vadvédelmi Világalap (WWF) definíciója adja számunkra: Az ökoturizmusnak egy olyan formája, amelyben a helyi közösségnek jelentős beleszólása van a turizmus fejlesztésébe és irányításába, aktívan részt vesz annak működtetésében és

ahol az előnyök (főként gazdasági, de társadalmi egyaránt) számottevő része a közösségé marad.” (Dr. Denman, R., 2001. p. 2.)

3.2 Az első ökoturisztikai szolgáltatók megjelenése

3.2.1. A kenus túrák specialistája: a Sea Canoe ltd

Azonban ennek a közösség-alapú ökoturizmusnak ('community-based ecotourism'), csak kevés példáját találjuk az országban. Sokan ezek között tartják számon a Phukettől északnyugatra fekvő Ao Phang Nga tengeri nemzeti park - egy 400 km² nagyságú, szigetekkel tarkított öböl - területén 1989 óta működő Sea Canoe nevű céget, amelyet Dél-Thaiföld első tengeri ökoturisztikai jellegű vállalkozásaként egy Phuketen élő amerikai, John Gray és két helyi üzlettársa alapított. A cég nagyobb hajókkal - főként Phuketről - odaszállított turistáknak az Ao Phang Nga nemzeti parkban található mészkőbarlangokba és mangrove erdőkbe kezdett el helyi kísérők alkalmazásával kenutúrákat szervezni, amit ma is folytat (Sea Canoe ltd. honlapja). Bár a vállalkozás kétségkívül sok helybelinek ad munkát és egyfajta előrelépést jelent a fenntartható turizmus irányába, mégis magán hordozza a tömegturizmus jelleget is és nem tekinthető teljes mértékben ökoturisztikainak. Ami azonban még inkább ambivalenssé teszi a cég tevékenységének megítélését, az a helyiek bevonása. Ez a - Sea Canoe ltd. fő működési területét jelentő - James Bond szigeten a cég thai alkalmazottaival készített mélyinterjú szerint groteszk módon, éhbérért, a turisták maximális kényelmét szolgálva történik. Ezek alapján tehát kijelenthető, hogy bár részben ökoturisztikai jellegű és előremutató kezdeményezés, valójában mégsem tartozik a tisztán ökoturisztikai alapokon működő szolgáltatók közé. A többi, Phuketen tevékenykedő ökoturisztikai vagy ökoturisztikai jellegű szolgáltató elsősorban a sziget természeti adottságaira épít, mivel a kulturális látványosságok – buddhista templomok, fesztiválok – a nagy létszámú turistacsoportok látogatásai miatt már zsúfoltakká váltak.

3.2.2. Az elefánt-túrák specialistája: a Siam Safari ltd.

A sziget déli részén, félúton a keleti és a nyugati part között emelkedik a Chalong-hegység, ahonnan mindkét tengerpart és a környező szigetek felé is csodálatos kilátás nyílik. Itt található az 1994 óta elefánt-túrákat szervező Siam Safari ltd. elefánt tábora. A túrák során használt ázsiai alfajt - a drasztikus egyedszám csökkenés miatt - az IUC (International Union for Conservation) Vörös listája a veszélyeztetett állatfajok közé

sorolta. A túraszervező cég honlapja szerint az 1900-ban még 100 ezres thaiföldi populáció mára 3 ezer példányra csökkent, s a régió többi országában sem jobb a helyzet, mivel egész Délkelet-Ázsiában mindösszesen 25-30 ezer ázsiai elefánt maradt.

Mivel természetes élőhelyeik - lecsökkent és szétszabdalt területük miatt - egyre kisebb eltartó képességgel rendelkeznek, ez jelentősen korlátozza az elefánt populációk egyedszámát és megkérdőjelezi hosszú távú túlélési esélyüket. A helyzetet tovább súlyosbítja, hogy az ország lakosságának 20 %-a az ázsiai elefánt élőhelyein belül vagy azok közelében él, ami állandó problémákhoz és konfliktusokhoz vezet az elefántok és az emberek között (elefánttámadások, terménykárok). Ez az egyre feszültebb helyzet nagyban befolyásolta a helyiek viszonyát az elefántokhoz, akik sokszor kártevőként tekintettek rájuk. A thaiföldi elefántok esélyeit tovább rontotta az ő szerepükre is vonatkozó, átfogó hatástanulmány nélkül bevezetett 1989-es fakivágási moratórium. Ez ugyan - nagyon helyesen – gátat szabott az állatok természetes élőhelyét jelentő esőerdők pusztításának, de egyben feleslegessé tette az addig a fakitermelésben óriási számban alkalmazott elefántokat. Ez végzetesnek bizonyult a számukra, s sok elefántnak - ha gazdájuk nem talált munkát a gumiültetvényeken, - csak a nagyvárosok utcáin való koldulás maradt az egyetlen esély az életben maradásra. Becslések szerint a ma Thaiföldön élő 3 ezer elefánt közül 2 ezer fogságban él (Siam Safari Ltd. honlapja). A vadonban élő példányokon kívül ezeknek az egyedeknek a védelme is fontos feladat, hiszen a bennük megőrződött értékes genetikai örökítő anyag nélkülözhetetlen az állatfaj fennmaradásához. Ezt az elvet követi a Siam Safari Ltd. is, s így kizárólag képzett, az elefántok viselkedését jól ismerő, több száz éves tapasztalattal rendelkező Karen törzsbeli mahoutokat (elefántgondozók) alkalmaz, illetve kiemelt figyelmet fordít az állatok élelmezésére és rendszeres egészségügyi ellátására (Phuket Gazette, 2014.02.22). A fogságban élő elefántok turisztikai célú foglalkoztatásának ez a 20 éves múltra visszatekintő phuketi példája is azt bizonyítja, hogy a turizmus révén legális esély nyílik arra, hogy a munka nélkül maradt elefántoknak és gondozóiknak megfelelő életkörülményeket lehessen biztosítani.

Természetvédelmi tevékenysége mellett a vállalat kiemelt jelentőséget tulajdonít a helyi közösségek szerepvállalásának és a rászorulóknak támogatásának is. A honlapjukon szereplő „Négy az egyben” elnevezésű program az elefánt-túra és a festő, harmonikázó és labdázó kiselefántok mellett a helyiek életét meghatározó gumigyártás, rizstermesztés és a sokrétűen hasznosítható kókuszpálma bemutatását is tartalmazza. (A rizsföldek

megtekintéséhez használt hagyományos paraszti jármű, a bivaly vontatta szekér jól illeszkedik az ökoturisztikai programokhoz). Ez a szórakoztató ismeretterjesztés - a fenntartható turizmus egyik elemeként - nemcsak a résztvevő alkalmazottak és a turisták szemléletformálását, de a természeti környezet és a helyi hagyományok megőrzését is szolgálja. A tevékenysége során alkalmazott alapelvek és a megvalósítás módja alapján a Siam Safari Ltd. joggal sorolhatja magát Phuket ökoturisztikai szolgáltatói közé és nagy népszerűségnek örvend nemcsak a külföldi, de a belföldi turisták között is. Ezt több, a cég által szervezett programokon részt vett vendégtől származó beszámoló és a cég központjában tett látogatásom során velük készített mélyinterjú is bizonyítja.

4. A jelenlegi ökoturisztikai kínálat legnépszerűbb elemei

A Phuketen és környékén megtalálható változatos ökoturisztikai kínálat a különféle csomagajánlatoknak is egyre inkább központi elemévé válik, ami jól érzékelteti ezeknek a programoknak a növekvő népszerűségét. Ezek közül kettő különösen kedvelt a turisták körében. Az egyik a sziget legismertebb buddhista kolostora, Wat Chalong feletti, gumifákkal borított hegyoldalon, 19,000 m² kiterjedésű Xtremeadventures Erdei Kalandpálya. A tavaly óta működő ökoturisztikai látványosság 69 eltérő nehézségi fokozatú állomást - fák közt kifeszített kötélhágcsókat, drótkötélpályát („denevér”), különféle típusú hidakat, stb. – foglal magába. A másik a Phuket várostól nyugatra fekvő Kathu kerület egyik utolsó összefüggő esőerdejét madártávlatból megmutató, egy hindu istenségről „Repülő Hanumán”-nak elnevezett öko-kalandpark, ahol 40 méteres magasságban elhelyezett drótkötélpálya-rendszeren suhanhatnak végig a turisták a dzsungel felett. Mindkét attrakció esetében érvényes, hogy bár alapvetően a turisták szórakoztatását szolgálják, ugyanakkor kínálatukkal hozzájárulnak a természeti környezet megőrzéséhez és a meglévő erőforrások fenntartható felhasználásához.

5. Az önkéntesség megjelenése: a „Voluntourism”

Az öko-önkénteseknek a toborzása általában erre szakosodott ügynökségeken keresztül (Ecovolunteer, ECONET) vagy az internet nyújtotta publicitás révén történik. Az önkéntességnek az ökoturizmusban betöltött szerepét jól illusztrálja a 2001-ben Thaiföldön alapított, Phuketen és az ország más részeiben, illetve Laosz, Kambodzsa és Nepál területén is működő Openmind Projects (OMP) elnevezésű humanitárius és oktatási civil szervezet tevékenysége. Amint ezt a Phuket szigetén található Marine Biological Center (www.pmbc.go.th) egyik tengerbiológusa, Nisarut Tawisuwan a vele

készített mélyinterjúban elmondta, a TAT által is támogatott „The Little Big Project” elnevezésű program keretében az önkéntesek a sziget körüli korallmezők, mangrove erdők és a tengeri ökoszisztéma veszélyeztetett állatfajainak a védelmében vesznek részt. A projekt másik fontos célkitűzése a helyi lakosságnak ökoturisztikai szolgáltatóként történő bevonása a turizmusba. A szervezet által képviselt „voluntourism” egy sokkal inkább fenntartható és ugyanakkor sokkal méltányosabb turizmus-képet képvisel, amire kiemelten nagy szükség van a XXI. században. A turisták többsége már nemcsak az ellenőrizetlen tömegturizmus káros környezeti hatásait ismeri, de tudatában van azoknak az ártalmaknak is, amelyeket egy adott területen áthaladó nagyszámú látogató okozhat. Így egyre többen értik meg, eljött az ideje annak, hogy a helyi közösségek is lehetőséget kapjanak az életüket és lakókörnyezetüket befolyásoló turisztikai projektek irányításában és a kapcsolódó fejlesztések döntési folyamataiban. A TAT deklaráltan annak tudatában támogatja ezeket a projekteket, hogy az ilyen típusú turizmus nemcsak a fogadóterületek és az ott élők, de a részvevő önkéntesek és minden közreműködő számára is pozitív hatásai vannak, ami az országról alkotott kép megváltozásához is hozzájárul.

IX. A THAIFÖLDI ÖKOTURIZMUS RÉGIÓS VERSENYTÁRSAI

Az ország jól kiépített infrastruktúrájának, viszonylagos fejlettségének és nemzetközi ismertségének köszönhetően a thaiföldi ökoturizmus még versenyelőnnyel rendelkezik a régió többi hasonló természeti adottságú országához képest. Ez a helyzet azonban változóban van, mivel azok is kezdik felismerni az ökoturizmus gazdasági jelentőségét és a helyi közösségek fejlődésében, illetve a természeti környezet megőrzésében betöltött stratégiai szerepét. Thaiföld regionális versenytársai közül déli szomszédja, Malajzia kiemelkedő adottságokkal bír és különösen gazdag állatvilággal büszkélkedhet: az ország területén több mint 4000 tengeri és 449 édesvízi halfajta, 286 emlős (27 endemikus), 736 madár- (9 endemikus), 268 hüllőfaj (68 endemikus) és 158 kételtű (57 endemikus) állatfajta él. (Junaida, L. A., 2006.) Ez utóbbi miatt az ország az egyik elsőszámú desztináció azoknak a turistáknak, akik a világ minden részéről azért utaznak oda, hogy ezt a kivételes és sokszínű állatvilágot saját természetes élőhelyén láthassák.

A fenntartható turizmusfejlesztés, valamint a természeti és kulturális örökség megóvása érdekében a malajziai kormány megalkotta a Nemzeti Ökoturizmus Tervet, amely 10 kiemelt jelentőségű ökoturisztikai területet azonosított be az országban (Junaida, L. A., 2006.):

- Wang Kelian, Perlis (mészkővidék, barlangok, erdők)
- Ulu Muda, Kedah (erdő, tó, homokkő-formák)
- Belum/Temenggor, Perak (vadvilág, erdő, tó)
- Pulau Kukup, Johor (mangrove, vadvilág, tengeri ételek)
- Tasik Bera, Pahang (tó, kulturális hagyományok, halak)
- Kenong Rimba Park, Pahang (elefántok, barlangok, patakok)
- Kenyir Catchment, Terengganu (tó, csónaktúra, gyalogtúra, horgászás)
- Gunung Stong, Kelantan (hegyvidék, vízesés, sziklák)
- Lower Kinabatangan River, Sabah (nagyorrú majmok, folyó, vadvilág)
- Hose Mountains, Sarawak (erdő, gyalogtúrák, madármegfigyelés)

A régió más, kevésbé fejlett országai – Vietnam, Laosz és Kambodzsa – gazdasági és technikai elmaradottságuk következtében még viszonylag érintetlen természeti környezetükből igyekeznek előnyt kovácsolni olcsó áraikkal és személyre szabott programjaikkal. Az ökoturisták által kedvelt vadvízi evezős túrák, dzsungel szafari és madármegfigyelés tekintetében Thaiföld számára adottságai miatt a felsorolt országok közül főként Laosz, illetve az óriási Indonéz szigetvilág jelent még konkurenciát a régióban. Előbbi különösen nagy hangsúlyt fektet a természetvédelmi területek szisztematikus kialakítására, aminek köszönhetően ma ezeknek a száma már eléri a 20-at (az ország területének 14%-a).

X. MAGYARORSZÁGI TANULSÁGOK

1. A hazai ökoturizmus helyzete

Mivel természetüknél fogva ezek a turizmust érintő jelenségek és tendenciák nemcsak egyes országokban, hanem globálisan éreztetik a hatásukat, így ez alól hazánk sem kivétel. A kiemelt turisztikai fogadóterületeinken (Budapest-Közép-Dunavidék, illetve a Balaton régió) nálunk is régóta tapasztalhatóak a tömezturizmus környezetet károsító hatásai. Hazánkban is központi kérdés a fenntarthatóság, a turizmus jövedelemtermelő képességének megőrzése. Ebben itthon is egyre nagyobb szerepet kapnak a helyi

kezdeményezések, az egyre jobban kiépülő turisztikai desztináció menedzsment - gyakran használt rövidítéssel TDM - szervezetek. A helyi közösségek bevonása nálunk is szükségszerű követelményként fogalmazódik meg, még ha sokszor - megfelelő képzettségű vagy affinitású - helyi partner híján ennek az elvnek a gyakorlati kivitelezése végül mégsem valósul meg.

2. Magyarország és Thaiföld turizmusa: hasonlóságok és eltérések

Ezen a ponton is tetten érhető, hogy a földrajzi távolság és a kulturális különbségek ellenére mégis mennyi közös vonást találunk hazánk és olyan távoli országok, mint akár Thaiföld turizmusfejlesztési kérdései között is. Noha természeti erőforrásaink sok szempontból eltérnek egymástól, a turizmus mindkét ország gazdasági életében jelentős szerepet tölt be. Magyarország vonatkozásában a 2007-es és ez idáig egyetlen turizmus szatellit számla adatai szerint 5.9% a turizmus hozzájárulása a GDP-hez, ami ugyan elmarad a thaiföldi értéktől, de azért érzékelteti az ágazat nemzetgazdasági jelentőségét. Ez az elmaradás az egy főre jutó átlagos napi költség és az átlagos tartózkodási idő (utóbbi mindössze 2.7 nap) vonatkozásában a legszembetűnőbb, s elsősorban az eltérő adottságokból eredő eltérő turisztikai termékstruktúra következménye. A kínálat diverzifikálásával azonban a hazai turizmus nemzetközi pozíciói is megerősíthetők, ahogyan ez Thaiföld esetében is történt. Ennek és a fenntartható turizmusfejlesztésnek egyik alapvető eszköze az ökoturizmus, amelynek jelentőségét hazánkban is egyre inkább kezdik felismerni a turisztikai ipar szereplői. Mindazonáltal továbbra is főként a tömegturizmus a meghatározó és az ökoturizmus jellegű tevékenységek csak kiegészítő vonzerőként jelennek meg. Közös jellemző tehát, hogy sem Thaiföld, sem Magyarország nem tekinthető klasszikus ökoturizmus desztinációnak, mégis mindkettő esetében potenciális lehetőség az ökoturizmus.

3. A hazai turizmusfejlesztés problémái

Az említett nemzetközi folyamatok ellenére a hazai turizmus alapkonceptiója még mindig Budapest-centrikus és a vidéki programok is jobbra a tömegturizmust erősítik (pl. lovasbemutatók, pusztaprogram). Továbbra sem számottevő a nem természeti vonzerők bevonása (pl. tradíciók, életmód bemutatása), amelyben kiemelt szerepe lehetne a falusi turizmusnak. Ez azonban - egységes és hatékony marketing tevékenység híján - alapvetően a belföldi vendégek fogadására korlátozódik és volumenében is elhanyagolható mértékű. További problémát jelent a megfelelő jogi szabályozás hiánya,

ami nemcsak a fenntarthatóság kritériumrendszerének egységesítését nehezíti meg, de magának a turizmusnak, mint gazdasági ágának a működését is. (Ebben a tekintetben elég csak arra utalni, hogy hazánkban még ma sincs a turizmusra vonatkozó általános törvényi szabályozás.) Az ökoturizmus viszonylatában továbbra is fennáll egyfajta fogalmi tisztázatlanság, amely sokszor téves következtetések levonásához és az erre a turisztikai ágra jellemző komplexitás helyett egy leegyszerűsítő értelmezés kialakulásához vezet. Ez utóbbi eredményeként hazánkban az ökoturizmust többnyire a természetjárással vagy a falusi turizmussal azonosítják. További problémát jelent a stratégia és a koncepcionális ökoturisztikai fejlesztés hiánya, ami sokszor azt jelenti, hogy nem a perspektivikus látásmód, hanem a turizmus környezeti kárainak folytán kialakuló lépéskényszer motiválja az ilyen jellegű fejlesztéseket. Mivel ennek következtében a hazai ökoturisztikai kínálat nem is kompatibilis a nemzetközivel és így nem is felelhet meg az elkötelezett ökoturisták elvárásainak, így az országimázsban sem játszik szerepet és nem lelhető fel az uralkodó hazai trendek között sem.

4. Az ökoturizmus, mint a fenntartható vidékfejlesztés eszköze

A fenntarthatóságra fókuszáló turizmusfejlesztési koncepciónak - ahogyan ezt Thaiföld példája is bizonyítja - nincs másik, hosszútávon is eredményes alternatívája. A Magyarországon is érzékelhető területi különbségek kezelése, illetve a leszakadó kistérségek, az elöregedő falvak gazdasági és társadalmi problémái mind-mind komplex stratégiai megközelítést igényelnek. A világ sok részén az ilyen akcióterveknek egyik központi eleme az ökoturizmus fejlesztése. Ez a természet értékeinek és a helyi kulturális hagyományoknak a megőrzésén és turisztikai termékkínálatba való beépítésén keresztül egy olyan jövedelemszerzési lehetőséget kínálhat a magyar vidék számára is, amely az életkörülmények javításával hozzájárul a hátrányos helyzetű területek népességmegtartó erejének növeléséhez. A lokalitások erősítése szintén ennek a stratégiának a része: helyi alapanyagokból készített helyi termékek kerülnek értékesítésre, helyi design szerint épült szálláshelyek és helyi szolgáltatók nyújtják szolgáltatásaikat a turisták számára. Ezzel összefüggésben kiemelten fontos a turisztikai képzés szerepe, a szakmai ismeretek eljuttatása a helyi közösségekhez, mivel e nélkül nem valósítható meg egy színvonalas és nemzetközileg is versenyképes ökoturisztikai kínálat biztosítása. A hazai turizmus erőteljes szezonálisának mérséklésére is kitűnő eszközök lehetnek ezek a programok, ahogy ez pl. Phuket esetében is bebizonyosodott. (Az ökoturisztikai programok révén

diverzifikált kínálat ma már az üdülési szezonon kívüli időszakban is sok turistát vonz a szigetre.) Magyarország esetében ráadásul a szezonalitást meghatározó négy évszakosság még előnyt is jelenthetne, ha egy színesebb programkínálat, pl. a több évszakhoz is kapcsolódó ökoturisztikai programok hatása a főszezont jelentő nyári időszakon túl is érvényesülne.

5. A hazai ökoturizmus kilátásai

Magyarország jelentős ökoturisztikai erőforrás-tartalékokkal rendelkezik, amelyek egy része továbbra is kihasználatlan. Így például Európában hazánk a ragadozó madarakban leggazdagabb ország (faj- és egyedszámban egyaránt) és sok nálunk az endemikus faj, ami kiváló alapot jelenthetne egy a madármegfigyelésre épülő ökoturisztikai kínálat kialakításához. A nem-turisztikai vonzerőkben is Ny-Európánál gazdagabb tradíciókkal rendelkezünk, az ottaninál jóval diverzebb, soknemzetiségű kulturális hagyományaink révén, amelyeknek a megőrzésében és bemutatásában a helyi közösségek bevonására is lehetőség nyílna. Ezeknek az erőforrásoknak a jobb kihasználásához stratégiai váltásra, egy gyökeres szemléletváltásra van szükség, aminek a legfontosabb eleme a helyi közösségek szemléletformálását elősegítő képzési rendszer kialakítása, divatos angol nyelvű kifejezéssel élve az ún. 'empowerment'. Ennek egyik fő akadályja az ökoturizmus magyar nyelvű szakirodalmának hiányossága, aminek a kiküszöbölése szakértő csoportok felállítása, műhelyviták és kísérleti, ún. 'pilot' projektek révén valósítható meg. Mivel a hazai ökostratégiai elképzelések a nemzetközileg elfogadott rendszernek csak egyes elemeit veszi át, de magát a rendszer nem adaptálja, így szükség van egy nemzetközi standardokkal kompatibilis, átfogó nemzeti ökostratégia kidolgozására.

Ugyanakkor a hazai ökoturizmus jövőjére nézve biztató, hogy az utóbbi időben több uniós forrásból megvalósuló zöld turisztikai projekt átadására is sor került. Ezek közül kiemelkednek és fontos oktató-nevelő szerepet töltenek be a különböző ökológiai tanösvények és látogatóközpontok. Utóbbiak közé tartozik a Ság-hegyi Tájvédelmi Körzetbe túrákat szervező és a terület geológiai képződményeit interaktív kiállításokon bemutató Kemenes Vulkánpark Látogatóközpont, illetve a Poroszlón átadott és egész évben nyitva tartó Tisza-tavi Ökocentrum, amely Európa legnagyobb édesvízi akváriumrendszerével rendelkezik. Ezek kapcsán azonban van néhány olyan tényező, amit érdemes közelebbről megvizsgálni. A látogatóközpontok a többi interpretációs technikával (tanösvények, vezetett túrák) ellentétben elsősorban egyfajta érdeklődés

felkeltési és információs funkciót szolgálnak, s ilyenformán sok klasszikus ökoturisztikai fogadó területen nem is számítanak elvárásnak és nem is találkozunk velük. Ezzel ellentétben, hazánkban ezek váltak az ökoturisztikai területek egyik fő attrakciójává. Sajátosságuk az is, hogy többségük - így az előbbi két példa is - modern építészeti megoldásokat alkalmaz, s nagyrészt figyelmen kívül hagyja az ökoturizmusra jellemző lokális szemléletet (helyi alapanyagból, helyi hagyomány szerint), aminek következtében sérülnek annak alapelvei és egyfajta múzeumi bemutató terület kialakításának vagyunk szemtanúi. Ebből a szempontból némiképp eltér a hazai ökoturizmus fejlesztések zászlóshajójának tekinthető Ős-Dráva Program keretében, a tervek szerint 2015 tavaszán megnyíló Ős-Dráva Ökoturisztikai Látogatóközpont. Ez a kezdeményezés a Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóságának sajtóanyaga (2014.05.30) szerint a nemzetközi ökoturizmus alapelveinek figyelembevételével fog működni és mintául szolgál majd a továbbiakban létesülő hasonló jellegű projektek számára is: „A létesítmény a Duna-Dráva Nemzeti Park természeti értékei és a Dráva folyó megismertetése mellett nagy hangsúlyt fektet az ormánsági élet, a hagyományos gazdálkodási formák, a helyi szokások interaktív bemutatására, valamint a természetvédelmi, gazdálkodási, tájhasználati problémákra való figyelemfelkeltésre. A látogatóközpont az Ős-Dráva Program részeként valósul meg a Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóság projektjeként, a DDOP Komplex turisztikai termékcsomagok kialakítása elnevezésű pályázat támogatásával. Az Ős-Dráva program komplex, a természeti, társadalmi és gazdasági szférát egyaránt érintő területfejlesztési koncepció, amely hosszútávon a fenntartható fejlődés feltételeit teremti meg hazánk egyik leghátrányosabb helyzetű térségében, az Ormánságban.”... „A beruházás részeként jelenleg folyik a látogatóközpont területén a régi magyar háziállatok bemutatóterének kialakítása és három tematikus tanösvény megvalósítása. A fogadóépületben a természetismereti kiállítás berendezése a kivitelezési munkák lezárása után valósul meg. A Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóság munkatársai már kidolgozták a látogatóközpontban igénybe vehető ökoturisztikai és környezeti nevelési programok tematikáját a gyalogos- kerékpáros és kenuútúráktól a madármegfigyelő programokon át a természetismereti táborokig. Hosszú távú partneri együttműködések szolgálják majd a Dráva-mente természeti értékeinek megismertetését a széles nagyközönséggel, emellett segítenek beilleszteni a látogatóközpont sokszínű kínálatát az Ormánság és a közeli turisztikai célpontok életébe.” Ez a fajta komplex megközelítési mód már sok elemében emlékeztet a nemzetközi ökoturizmus stratégiákra, azonban sikerességét csak az átadást

követő első tapasztalatok elemzése után lehet majd megállapítani. Az azonban már most is megállapítható, hogy a hazai nemzeti parkoknak, mint ökoturisztikai fogadó területeknek a turizmusára jellemző tendencia, a belföldi és döntően egynapos látogatók túlsúlya önmagában látogatóközpontok építésétől nem fog megváltozni. Ennek elérése megfelelő "termékfejlesztéssel", valóban a nemzetközi elvárásokra és a célpiaci szegmensekre „szabott” ökoturisztikai ajánlatok megalkotásával történhet meg. Ebben az esetben öko-elveknek is eleget tévő szálláshelyekre is szükség lesz és ezek létesítésével majd növelhető az ott töltött idő, s így a védett területek is nagyobb bevételre tehetnek szert. Ezt a folyamatot tovább erősítheti az alapvető természeti vonzerőkön kívüli attrakciók bevonása, ahogy ez például a Kiskunsági nemzeti park területén fekvő Kiskunmajsa esetében, az ott megnyitott fürdő is igazolta. Az turisztikai infrastruktúra fejlesztésén és a nemzetközi ökoturisztikai kereslet tendenciáit követő komplex kínálat kialakításán kívül legalább ennyire fontos a humán erőforrás fejlesztése, a hazai ökoturisztikai fogadó területekre még mindig jellemző turisztikai szakemberhiány felszámolása.

6. A fenntartható turizmusfejlesztés jelentősége

Hazánk fejlődésének sarkalatos kérdése, hogy a döntéshozóknak sikerül-e megteremteniük a vidékfejlesztésben való aktív részvétel lehetőségét a helyi közösségek számára. Ennek egyik eszköze lehet a fenntartható turizmusfejlesztés és az ezt megvalósító ökoturisztikai kínálat további kiszélesítése. Ez egy marketing-alapú turisztikai termékstruktúra részeként, az ország gazdasági életébe való szerves integrációra is alkalmassá teheti a gazdaságilag fejletlenebb vidéki területeket, így járulva hozzá a magyar vidék élhetőbbé tételéhez.

XI. ÖSSZEFOGLALÁS

Az első alkalommal a tavalyi évben meghirdetett Campus Hungary ösztöndíjas programjának köszönhetően lehetőségem nyílt egy féléves részképzésen való részvételre a thaiföldi Prince of Songkla University Phuket szigetén található turisztikai tanszékén. Az ott töltött idő során nemcsak szakirányú elméleti ismeretekre tettem szert, de sok gyakorlati példát is láthattam ezeknek a turizmus rendszerében történő kreatív és hatékony alkalmazására.

A sziget viszonylag kis területe és a kiváló adottságokra épülő turisztikai attrakciók koncentráltága érzékletesen szemléltette számomra a tömegturizmusnak azokat a negatív hatásait, amiket a dolgozatomban kiindulópontjaként az előzőekben már felvázoltam. Egyszersmind arra is kitűnő alkalmat kínált, hogy az ezekre a környezeti, társadalmi, kulturális és gazdasági kihívásokra a thaiföldi turisztikai ipar szereplői által adott válaszokról is képet kaphassak. Nem véletlenül fogalmaztam így, egy ilyen komplex problémára ugyanis a turizmus minden szegmensének meg kell adnia a maga válaszait. Nem elég pusztán az államtól vagy a vállalkozói szektortól várni a kialakult helyzet megoldását. Sok példa bizonyítja, hogy a civil társadalom, a helyi közösségek részvétele nélkül egyetlen válaszlépés sem tudja meghozni a kívánt hatást. Különösen egy olyan ország esetében, mint Thaiföld, ahol a gazdaság egyik meghatározó ága a turizmus, amely emberek millióinak biztosítja a megélhetését. Azt, hogy mennyire sok a helyi erőforrásokra épülő civil kezdeményezés, néhány példával próbáltam meg érzékeltetni. Különösen fontosnak tartom kiemelni, hogy a fenntarthatóság kérdése már évek óta napirenden van az országban és a „zöld megoldások” nemcsak a turizmusban, de az élet minden területén egyre nagyobb hangsúlyt kapnak. A megújuló energiaforrásokra épülő energia hatékony üzemeltetés, a hulladék újrahasznosítás kérdése a szállodaiparban Thaiföldön is központi téma. Az ökoturizmus által képviselt szemlélet terjedése is egyre inkább megfigyelhető. S noha ezt a turisták és a szolgáltató cégek hozták be az országba, ma már a helyi lakosság is erdőirtás és halászat helyett a természet védelmét helyezi előtérbe és aktívan részt vesz a különféle ilyen célokat kitűző programokban. S ez az igazi garancia a turizmus fenntarthatóságára és az ezt hirdető kezdeményezések, így az ökoturizmus terjedésére és megerősödésére. Ennek a törekvésnek, a helyi közösségek bevonásának világméretű és a turizmus jövője szempontjából egyre növekvő jelentőségét jelzi, hogy az ENSZ Turisztikai Világszervezete, az UNWTO is ezt választotta az idei Turizmus Világnap központi üzenetéül.

Irodalomjegyzék

BLANGY, Sylvie and EPLER WOOD, Megan (1993) Developing and Implementing Ecotourism Guidelines for Wildlands and Neighbouring Communities. In: LINDBERG, K. - HAWKINS, D. E. ed. *Ecotourism: A Guide for Planners and Managers*. The Ecotourism Society, North Bennington, Vermont, USA. ISBN0-9636331-0-4 (Volume 1)

CHETTAMART, Surachet (2003): Ecotourism resources & management in Thailand (a paper presented at Malaysia-Thailand Technology and Business Partnership Dialogue, 2003 Langkawi, Malaysia)

CHETTAMART, S. and EMPHANDHU, D (2002) *Environmental protection and rural development in Thailand – challenges and opportunities*. Bangkok, White Lotus Press

DENMAN, R. (2001) *Guidelines for Community-Based Ecotourism Development*. {számítógép-fájl} World Wildlife Fund, Gland, Switzerland, URL: http://www.widecast.org/Resources/Docs/WWF_2001_Community_Based_Ecotourism_Develop.pdf

DUNA-DRÁVA NEMZETI PARK Igazgatóság. *Sajtóanyag* (2014.05.30) <http://www.ddnp.hu/odlk> (letöltve: 2014.11.9.)

ESRI PHNOMYA, Eurblarp (2002) Ecotourism Policy in Thailand. In: Prof. HUNDLOE, Tor ed. *Linking Green Productivity to Ecotourism: Experiences in the Asia-Pacific Region*. Tokyo, APO. ISBN: 92-833-2299-1

FENNELL, D.A. (2009) *Eco Tourism*. New York, Macmillan

IUCN Red List of Threatened Species (2014), <http://www.iucnredlist.org/search> (letöltve: 2014.11.8.)

JAMDUKOR, IRFARN (2014) Elephants tagged for agricultural tourism sector. *Phuket Gazette*. (Febr. 22-28.) p. 9.

JUNAIDA, Lee Abdullah (2006) Ecotourism opportunities in the Asia-Pacific region: Malaysia. In: Asia-Pacific Ecotourism Conference, APeco (4.) (2006) (Taman Negara National Park, Malaysia). {számítógép-fájl} Kuala Lumpur, DISCOVERYMICE Sdn Bhd URL: <http://www.discoverymice.com/APECO2006/APECO2006-JunaidaLee.htm>

KONTORGEOPOULOS, Nick (2005) Community-based ecotourism in Phuket and Ao Phang Nga, Thailand. *Journal of Sustainable Tourism*, Vol.13, No.1. p. 4-23.

KRITSADA MUEANHAWONG

MITRARAT, SARAN (2014) Karon wastewater runs free across tourist beach. *Phuket Gazette*. (March 29.-April 4.) p. 7.

MUEANHAWONG, KRITSADA (2014) Tourists flee Bang Tao wastewater. *Phuket Gazette*. (May 3-9.) p. 6.

Sea canoe ltd. honlapja, http://www.seacanoethailand.com/daytrips_list.php (letöltve: 2014.10.25.)

Siam Safari ltd. honlapjának linkjei, <http://www.siamsafari.com/elephant.php> (letöltve: 2014.10.25.) és <http://www.siamsafari.com/package.php> (letöltve: 2014.10.25.)

A TAT statisztikái (1989-2005) http://www.phuketland.com/phuket_links/touristinfo.htm (letöltve: 2014.11.07.)

THAVARASUKHA, Vunsadet (2002) Ecotourism Case Studies in Thailand. In: Prof. HUNDLOE, Tor ed. *Linking Green Productivity to Ecotourism: Experiences in the Asia-Pacific Region*. Tokyo, APO. ISBN: 92-833-2299-1 (Kiadta az Asian Productivity Organization/APO/ az Ökoturizmus Nemzetközi Éve alkalmából a 2000. június 26-30 között az indonéziai Bali szigetén megtartott 'Ecotourism and Green Productivity' című szakmai fórum előadásainak anyagából.)

WESTERN, David (1993) Defining ecotourism. In: LINDBERG, K. - HAWKINS, D. E. ed. *Ecotourism: A Guide for Planners and Managers*. The Ecotourism Society, North Bennington, Vermont, USA. ISBN0-9636331-0-4 (Volume 1)

world development indicators database (2013) {számítógép-fáj} Washington DC, USA. http://databank.worldbank.org/data/Views/Reports/ReportWidgetCustom.aspx?Report_Name=WDI-sample&Id=fb1afff113&inf=n&zm=n

WORLD TOURISM ORGANIZATION *Press Release No.14004, Madrid* (20 Jan 2014) <http://media.unwto.org/press-release/2014-01-20/international-tourism-exceeds-expectations-arrivals-52-million-2013>

WORLD TOURISM ORGANIZATION *Press Release No.14034, Madrid* (14 May 2014) <http://media.unwto.org/press-release/2014-05-13/international-tourism-generates-us-14-trillion-export-earnings>

WORLD TRAVEL & TOURISM COUNCIL *Economic Data Search Tool* (2014) http://old.wttc.org/tsa_fullscreen_v2.php?LANG=eng&tsa01=WORLD&tsa02=2&tsa03=2&tsa04_from=2013&tsa04_to=2014

http://old.wttc.org/tsa_fullscreen_v2.php?LANG=eng&tsa01=WORLD&tsa02=2&tsa03=5&tsa04_from=2013&tsa04_to=2014

http://old.wttc.org/tsa_fullscreen_v2.php?LANG=eng&tsa01=WORLD&tsa02=4&tsa03=5&tsa04_from=2013&tsa04_to=2014